

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Magisterská diplomová práce

Bc. Kateřina Pellantová

**Literární postava soudce v totalitním komunistickém
systému**

**The literary character of a judge in the totalitarian
communist system**

Ediční a nakladatelská praxe

Olomouc 2024

Vedoucí práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem předloženou magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a na základě literatury a pramenů uvedených v Seznamu použité literatury.

.....
V Praze

.....
Bc. Kateřina Pellantová

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu své magisterské diplomové práce, doc. Mgr. Eriku Gilkovi, Ph.D., za cenné rady, připomínky a trpělivost.

ÚVOD.....	6
1. SOUDCE Z MILOSTI.....	10
1.1. MOTIVY	11
1.1.1. Povolání soudce v totalitě.....	11
1.1.2. Trest smrti.....	13
1.1.3. Holokaust	14
1.1.4. Trestný čin a jeho původce	14
1.1.5. Konkrétní trestní čin	15
1.1.6. Bezpráví.....	15
1.1.7. Moc versus bezmoc	16
1.1.8. Hledání svobody	17
1.2. POSTAVY.....	17
1.2.1. Adam Kindl	18
1.2.2. Karel Kozlík.....	20
1.2.3. Alena Kindlová	23
1.2.4. Dr. Vlastimil Pravda.....	25
1.2.5. Josef Nimmrichter.....	26
1.3. VÝSTAVBA PŘÍBĚHU	27
1.3.1. Perspektivizace vyprávění.....	28
1.3.2. Další literární prostředky	29
1.3.2.1. Dopisy.....	29
1.3.2.2. Deníkové záznamy.....	30
1.3.2.3. Posudky	31
1.3.2.4. Svědecké výpovědi	31
1.3.2.5. Přepis výslechu.....	32
1.4. Vypravěč a typy narativních promluv	32
2. SOUDCE KNORR	35
2.1. MOTIVY	36
2.1.1. Soudce v totalitním systému.....	36
2.1.2. Přátelství	38
2.1.3. Šikana	39
2.1.4. Strach	39
2.1.5. Lež.....	40

2.1.6.	Pasivita	41
2.1.7.	Holokaust	42
2.2.	POSTAVY	43
2.2.1.	Ivan Knorr	43
2.2.2.	Olaf Král	45
2.2.3.	Helena Bradnová	45
2.2.4.	Hrabiner	46
2.2.5.	Oluna	46
2.3.	VÝSTAVBA PŘÍBĚHU	47
2.3.1.	Perspektivizace vyprávění	47
2.3.2.	Další literární prostředky	48
2.3.2.1.	Život jako divadelní představení	48
2.3.2.2.	Úryvek z básně	48
2.3.2.3.	Prokládání časových pásem	49
2.3.2.4.	Dopisy	49
2.3.2.5.	Vkládání básnických pasáží	50
2.4.	Vypravěč a typy narativních promluv	51
3.	DOBOVÁ RECEPCE	52
3.1.	Soudce z milosti	52
3.1.1.	Exilové recenze	52
3.1.1.1.	Květoslav Chvatík – Obrys (Mnichov)	52
3.1.1.2.	Jan Čulík – Obrys (Mnichov)	52
3.1.1.3.	Pavel Řehoř – Zpravodaj (Wintertuhr)	53
3.1.1.4.	Jaroslav Dresler – Národní politika (Mnichov)	53
3.1.2.	České polistopadové recenze	54
3.1.2.1.	Vladimír Křivánek – Telegraf	54
3.1.2.2.	Milan Šefl – Český deník	54
3.1.2.3.	Emil Lukeš – Tvar	55
3.2.	Soudce Knorr	56
3.2.1.	Miroslav Petříček – Host do domu	56
3.2.2.	František Benhart – časopis <i>Plamen</i> , příloha <i>Devaterník</i>	56
3.2.3.	Jaroslav Janů – Listy	57
3.2.4.	Oldřich Rafaj – Literární noviny	57
3.2.5.	Vladimír Karfík – časopis <i>Orientace</i> , příloha <i>Kritický metr knih</i>	58

4. ZÁVĚR.....	59
---------------	----

ÚVOD

Ivan Klíma a Eduard Petiška – oba autoři napsali v době komunistické totality prózu, která reflektuje postavu soudce v totalitním režimu. V předložené práci si klademe otázku, jakou úlohu měl soudce v době komunismu. Prostřednictvím srovnání děl *Soudce z milosti* Ivana Klímy a *Soudce Knorr* Eduarda Petišky se budeme snažit o reflexi povolání soudce v éře socialismu v české literatuře. Hlavní téma diplomové práce představuje tedy postava soudce v totalitním systému a možné způsoby projekce postavy soudce v soukolí systému ve fikčním světě literatury. Záměrem této diplomové práce je pokusit se alespoň částečně postihnout, jak se skutečnost odráží na poli literatury.

Co představuje soudce obecně? A co představuje soudce v totalitním režimu? Obecně soudce symbolizuje spravedlnost a zaručuje dodržování zákonů. V totalitě však navíc představuje moc a je prodlouženou rukou režimu, který svou činností pomáhá udržet u moci. V obou případech soudce patří mezi elitu a má výsadní postavení. Je svým způsobem nadřazený ostatním, a to v otázce viny a trestu, kdy rozhoduje o osudech lidí v soudních kauzách jemu svěřených. Ve svobodném i nesvobodném světě jistě může soudce svou pravomoc zneužít. Je však možné, aby mohl soudce v totalitě rozhodovat svobodně? Nebo se musí podřídít vládnoucí moci? Tato otázka jistě překračuje pole literární vědy. Doufáme však, že se nám alespoň částečně podaří ukázat na srovnání těchto dvou románů, jak je toto téma reflektováno českou prózou komunistické éry.

Každý z autorů přistupuje k tématu svého románu přirozeně jinak. Jak vyplývá z kontextu doby příběhu, aktivní léta výkonu povolání postavy soudce Knorra a postavy soudce Adama Kindla dělí na časové ose více než deset let. Zatímco soudce Knorr vykonává toto povolání v padesátých a šedesátých letech, pak Adam Kindl v následující dekádě. Tato doba byla sice historicky rozdílná (v padesátých letech byla nejtvrdší stalinistická éra, v šedesátých letech nastoupilo období tzv. tání, v sedmdesátých letech zase nastala doba normalizace), obě soudcovské postavy žily a konaly ve stejném, komunistickém režimu. Oběma autorům se podařilo vykreslit nejen hlavní postavy s propracovaným a bohatým vnitřním světem, což nám může pomoci odhalit vnitřní motivaci jednotlivých aktérů.

Při srovnání románů hraje podstatnou roli okolnost, že obě díla vznikala za rozdílných podmínek. Zatímco Eduard Petiška byl prorežimní oficiální autor, který

román *Soudce Knorr* psal s vědomím, že jeho román má vyjít na oficiálním československém trhu, Ivan Klíma byl v době, kdy psal *Soudce z milosti*, již zakázaným autorem, který psal román pro švýcarského nakladatele. Od počátku tedy počítal s tím, že jeho román vyjde v zahraničí, v socialistickém Československu mohl vyjít pouze v samizdatu. Lze se domnívat, že se oba autoři snažili přizpůsobit svůj text tomu, aby vyhovoval jak jejich nakladatelům, tak rovněž odlišnému publiku. Očekávání nakladatele, jakým byl v případě Eduarda Petišky Československý spisovatel a v případě Ivana Klímy švýcarský nakladatel Bücher (ve Švýcarsku vyšel román v roce 1979 pod názvem *Der Gnadenrichter*)¹ se jistě lišila. Stejně tak se jistě lišila čtenářská očekávání čtenářů československé oficiální prózy a očekávání čtenářů žijících ve svobodné Evropě a zároveň čtenářů druhého, neoficiálního okruhu československé literatury.

Klíma se k tématu cenzury, postavení oficiálního i zakázaného autora vyjádřil v exilovém periodiku *Listy*: „Co si myslí a cítí spisovatel, který zmaří z obavy před pravděpodobným cenzorem vlastní dílo, který se neodvážá domyslet to, o čem uvažuje, dopovědět to, co by ze všeho nejraději pověděl? Spisovatel, který zamlčí to nejpodstatnější ne proto, že by neviděl, anebo proto, že by byl rozeným lhářem, ale poněvadž ví, že by jinak nedosáhl – aspoň oficiálně nedosáhl – ke svým čtenářům? Nepochybně si hledá ospravedlnění. Národ přece potřebuje spisovatele. Nebude-li mluvit on, jen přenechá své místo jiným a horším – a těch vidí kolem sebe víc než dost. Namlouvá si také, že cenzuru ošálí, nebo ji obětuje, a zbytek toho, co chce povědět, propašuje, uhádá, donese na veřejnost. Ve všem, čím se utěšuje, je zrnko pravdy. Zároveň však autor cítí, pokud zcela nez cyničtěl, že sám sebe klame, že zůstává dlužen svému svědomí, předsevzetí, svému poslání, dokonce i svým zakázaným kolegům. Nevyhne se chvílí, kdy sám sebou pohrdá, kdy si oškliví nedůstojnou podrobenost. Co zbývá tvůrci, který sám sebou pohrdá?“²

Tím, že Klíma odmítl pozici oficiálního autora na úkor svobody projevu, nebyl zatížen kompromisy, které by musel učinit, kdyby zůstal povoleným autorem. Na druhou stranu také on jistě přizpůsoboval svůj text požadavkům zahraničního publika

¹ ČESKÉ LITERÁRNÍ CENTRUM. *Ivan Klíma*. Online. <https://www.czechlit.cz>. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/author/ivan-klima-cz/>. [cit. 2024-04-01].

² PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2005. ISBN 80-85778-48-3. s. 269-270

a publika neoficiálního okruhu československé literatury. Tento citát jasně ukazuje Klímův postoj k oficiální literatuře v souvislosti s oficiální mocí.

Dále v článku Klíma upozorňuje na druhou stranu cenzury a popisuje postavení umlčovaných autorů, a tedy i postavení svoje: „Obec není mrtvým organismem, brání se. Aspoň někteří z obyvatel se snaží odsunout dusící ruku, pídí se po všem, co se jim v duchovní oblasti odpírá. Působení cenzury není nikdy tak jednoznačné, jak se na první pohled zdá jejím ustavovatelům. Mezi jedněmi nepochybně vyvolá otupělost, ale mezi druhými naopak hlad po tom, co se jim snaží odeprít: tedy po nehlídaném a neomezovaném projevu, po umění, po jakémkoliv duchovním úsilí, jež se snaží opravdově a upřímně zodpovědět anebo aspoň pojednat otázky, které člověka zneklidňují v dnešní době. Tento paradox staví do dvojité situace i každého tvůrce, každého nezávislého intelektuála. Na jedné straně mu moc upírá slovo, zbavuje ho práva, aby zveřejnil své dílo, aby veřejně vystupoval, aby si práci, k níž je vyškolen, získal i obživu. Navíc ho může veřejně tupit, aniž mu dovolí, aby se hájil, může ho v krajním případě umlčet násilím. Na druhé straně nezanedbatelná část obce čeká na každý jeho tvůrčí počin ještě napjatěji a nedočkavěji, než by čekala ve společnosti, kde se duchovní život těší svobodě.“³

Pro úplnost dodejme, že přestože byl Klímův román psán pro švýcarského nakladatele (rok prvního vydání 1979),⁴ vyšel poprvé ve Vaculíkově samizdatové edici Petlice pod názvem *Stojí, stojí šibenička* již v roce 1976.⁵ Můžeme předpokládat, že Klíma chtěl svým románem upozornit zahraniční čtenáře tehdejšího Západu na poměry v socialistickém Československu, za takzvanou železnou oponou.

Nejprve se zaměříme na román *Soudce z milosti* Ivana Klímy. Soustředíme se na rovinu příběhu, která zahrnuje události, z kterých příběh sestává, postavy příběhu a jeho prostor. Zaměříme se také na narativní diskurz, zahrnující čas, vypravěče a fokalizaci. Budeme přitom vycházet z poznatků Petra A. Bílka, Jiřího Hrabala a Tomáše Kubíčka v jejich kolektivní publikaci *Naratologie, strukturální analýza vyprávění*. Podobně budeme postupovat v případě prózy Eduarda Petišky *Soudce Knorr*. V další části se budeme věnovat srovnání motivů a jednání obou ústředních

³ PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2005. ISBN 80-85778-48-3. s. 270-271

⁴ ČESKÉ LITERÁRNÍ CENTRUM. *Ivan Klíma*. Online. <https://www.czechlit.cz>. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/author/ivan-klima-cz/>. [cit. 2024-04-01].

⁵ VACULÍK, Ludvík. *Předběžný anotovaný seznam edice Petlice*. Online. www.ludvikvaculik.cz. Dostupné z: https://www.ludvikvaculik.cz/sites/ludvikvaculik/files/data/files/seznam_petlice.pdf. [cit. 2024-04-01].

postav románů. Soustředíme se na jejich rozdílné povahové rysy, které vedou k jejich odlišnému jednání. V poslední části se zaměříme na dobovou recepci.

1. SOUDCE Z MILOSTI

Pavel Janoušek dílo charakterizuje „jako analýzu nedávno prožívané minulosti a pátrání po okamžiku morálního selhání jednotlivce i celé společnosti, jakož i míře jeho viny.“⁶

Román lze chápat jako výpověď autora o životě a poměrech v prostředí, kdy jeden totalitní režim střídá druhý. Po skončení druhé světové války a ukončení nacistického systému nastupuje za krátko komunistický režim. Oba režimy vstupují do životů obyčejných lidí. Lidé ztrácejí svobodu projevu i vyznání a je po nich důsledně vyžadováno přizpůsobit se podmínkám totalitního režimu. Občané jsou nuceni žít ve schizofrenní době, kdy na jednu stranu vidí, co se ve společnosti děje, ale na druhou stranu musí říkat a chovat se v rozporu s tím. Pokud člověk poruší stanovená pravidla, je potrestán. Může být ale potrestán i v případě, že pravidla neporuší, ale z jakéhokoli důvodu se znelíbí autoritě moci. To vše ovlivňuje také život Adama Kindla a jeho rodiny. Zároveň toto prostředí formuje hlavní postavu. Román od začátku až do konce zachycuje zrání a vývoj Adama Kindla, jehož pohledem je nazírána problematika doby a jenž pouze kromě pár let mezi skončením druhé světové války v roce 1945 a komunistickým pučem v roce 1948 prožil téměř celý život v totalitě.

První setkání s trestající spravedlností, anebo spíš ještě s vládnoucí mocí policie,⁷ pro Adama Kindla představovala internace v ghettu Terezín. To zazní v románu z úst hlavní postavy. Život jeho rodiny je však dramaticky poznamenán ještě před internací: „Tu noc, co se počínala jedna z četných okupací naší země a hitlerovská armáda se blížila ku Praze, si teta Marta pustila plyn. Dodnes nevím, byl-li to jediný důvod anebo jen poslední rána, která se přidala k nějakému osobnímu neštěstí, ale ještě než se konal pohřeb, objevili se u nás oba strýcové, ne aby společně truchlili, ale aby se ukryli pro tu jedinou noc. Hledala je policie. Vzpomínám si, že dlouho hovořili a že jsem slyšel za zdí zřetelné matčiny vzlyky. Prosila je, aby všeho nechali, aby ji neopouštěli, a slyšel jsem pokojné, hluboké hlasy svých strýců (oslovovali ji: Myško), kteří se ji snažili ukonejšit. Usnul jsem; ráno strýcové v bytě nebyli a já už je víckrát nespátíl.“⁸ V autorově autobiografii *Moje šílené století* Klíma uvádí, že bratři matky,

⁶ JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. ISBN 9788020016317, s.417.

⁷ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s 43.

⁸ Tamtéž, s. 47.

odsouzení a popravení za odbojovou činnost, byli Otto a Viktor Synkové, členové KSČ, politici a bojovníci proti nacistickému režimu.⁹ Adam Kindl se poprvé setkává se zneužitím justice ve prospěch totality: „Pak zatkli oba strýce. Soud, který vynášel jen jediný rozsudek a tím tedy ztrácel oprávnění nazývat se soudem, vynesl předepsaný ortel, a je pak krátce nato popraveni.“¹⁰

S dobou a poměry nacistické okupace je čtenář kromě autobiografického vyprávění o dětství seznamován pomocí deníkových zápisků Adamova otce, které zachycují pochod smrti na konci druhé světové války. O jejich významu pro strukturu románu bude pojednáno dále.

Román v narativní přítomnosti sleduje několik dějových linií – přípravu soudního procesu s Karlem Kozlíkem, vztah s manželkou Alenou a popis jeho rozpadajícího se manželství, Adamův paralelní milenecký vztah a Alenin paralelní milenecký vztah. Předmětem našeho zájmu je vzhledem k tématu práce hlavně připravující se soudní řízení s domnělým vrahem.

1.1. MOTIVY

Vzhledem k obsáhlosti románu a záměru diplomové práce se zaměříme na motivy týkající se profese soudce v totalitě.

1.1.1. Povolání soudce v totalitě

Za jeden z hlavních motivů považujeme povolání soudce v totalitě a jeho vnitřní souboj s vlastním svědomím. Ihned v úvodu děje je čtenáři odkryto postavení hlavní postavy ve společnosti i v zaměstnání: „Soudce Adam Kindl stál v pracovně předsedy soudu, v ruce zelené desky se spisem (Trestní spis proti Karlu Kozlíkovi pro trestný čin vraždy), který právě obdržel, a čekal, až předseda dotelefonuje. Mohl si sednout, ale sezení v něm probouzelo nutkavý neklid, raději tedy stál anebo ještě spíše přecházel po místnosti. Občas si mimoděk upravil kravatu anebo si rukama přešel cípy saka.“¹¹

Z toho můžeme vyčíst, že Adam je soudce a právě mu byl přidělen nový případ, který bude soudit, jedná se o trestný čin vraždy. Je nervózní a čeká, až předseda soudu dotelefonuje. Z toho lze vyvodit, že ač by měl jednat jako svrchovaný soudce, je

⁹ KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století*. Praha: Academia, 2021. ISBN 9788020032096, s. 102.

¹⁰ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 48.

¹¹ Tamtéž, s. 7.

odkázán na názor jeho nadřízeného, a nemůže tedy rozhodovat samostatně. Tato úvaha se potvrzuje na následující straně románu. Explicitně je uvedeno, že od Adama budou všichni očekávat rozsudek smrti pro obžalovaného Kozlíka. Zároveň jsou si ale kolegové vědomi toho, že Adam nejvyšší trest uložit nechce, a pokud ho neuloží, budou se ho slovy Adama: „mocht zbavit.“¹² Pokud by tedy Adam rozhodoval podle svého svědomí, a ne podle stávající doktríny, byl by to důvod pro jeho propuštění ze zaměstnání. Přidělení Kozlíkovy kauzy soudci Kindlovi je pro jeho nadřízené, kolegy, ale hlavně pro něj osobně zkouškou loajality režimu. Je o něm totiž známo, že vystupuje proti udělování trestu smrti, a právě proto mu tuto kauzu přidělili. Pokud se podřídí a trest smrti udělí, osvědčí se a bude moci v justici zůstat. Pokud však trest smrti odmítne, bude nejen zbaven pozice soudce, ale přijde také o privilegované postavení ve společnosti.

Ve svobodné společnosti není při dodržování platných zákonů možné, aby v průběhu soudního procesu kdokoliv zasahoval do rozhodování soudce. Ne tak v totalitě. Tuto skutečnost považujeme za leitmotiv celého příběhu. Soudcovu nesvrchovanost a podřízenost systému můžeme doložit následující pasáží: „Pokud vím,“ řekl šéf, „žaloba bude trvat na špagátu.“ „Čekají, že jim vyjdu vstříc?“ „A cos myslel? Vždyť ten grázl oddělal dítě.“ „Možná o tom děcku opravdu nevěděl.“ „Já ti nerozumím, Adame, chováš se, jako bys nic nechápal. Myslíš, že mě pořád baví, poslouchat na tebe stížnosti?“ „Stěžuje si někdo na mou práci?“ „Nemluvím o tvé práci.“ Přistoupil k oknu a hleděl upřeně do zdi protější budovy. Přece jen mu bylo milejší nedívat se Adamovi do očí. „Všichni jsme nějak musili zvážít svoje nedávné postoje a vyvodit z nich důsledky. Jenom ty se tváříš, jako by se tě to netýkalo. Přitom se tě to týká nejvíc. Ale máš to marné, Adame. Na dvou židlích se sedět nedá.“ „Já se snažím sedět jen na své.“ „Tahle židle“, ukázal, „není tvoje, je státní!“¹³ Z uvedeného dialogu jasně vyplývá, že soudce nemá svobodnou vůli, očekává se, že poslechne nařízení nadřízených.

V následující pasáži předseda soudu změní rétoriku a snaží se ukázat soudci Kindlovi, že pro něj dělá to nejlepší, že nad ním drží ochrannou ruku: „Dal jsem ti Kozlíka, abys měl příležitost aspoň trochu projevit dobrou vůli. Mohl jsem ti dát něco, co by pro tebe bylo daleko neúnosnější. To snad chápeš.“¹⁴ Jasně ale uvádí, že pokud

¹² KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 8.

¹³ Tamtéž, s. 508.

¹⁴ Tamtéž, s. 508-509.

Adam neposlechne, přijde o místo: „A zamysli se nad sebou, Adame! Nerad bych tě ztratil. Záleží jen na tobě.“ To byla zřejmá výhrůžka. Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opominul nebo trpěl, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta. Trestní zákon, paragraf dvě stě třicet pět, odstavec první.¹⁵ Z toho jasně vyplývá, že pro udržení režimu jeho představitelé sami porušují zákony a považují to za legitimní. Tato ukázka také odkazuje k názvu románu: soudce Kindl je soudcem z milosti jeho nadřízených. Pokud bude poslušný a bude rozhodovat tak, jak se po něm požaduje, nechají jeho autority dále vykonávat soudcovské povolání. V opačném případě o milost přijde.

1.1.2. Trest smrti

S výše uvedeným motivem úzce souvisí motiv **trestu smrti**. Klíma prostřednictvím tohoto tematického prvku sleduje etickou otázku, týkající se nejradikálnější formy trestu. Děj příběhu přináší postupný vývoj a zraní Adama v muže, jak ho čtenář může pozorovat na konci příběhu. Co se však nemění a v čem je Adam po celou dobu konzistentní, je jeho přístup k trestu smrti. Ten odmítá po celou dobu příběhu, a to i za cenu, že bude muset opustit své místo u soudu. Vypravěč explicitně vysvětluje jeho postoj v následující pasáži:

„ Že trest smrti je nepřijatelný si uzavřel daleko více proto, aby chránil sám sebe před pokušením a nevině před zvlí, než z dojetí nad zločinci a krutými okolnostmi jejich nepovedených životů. Pokud se týká ochrany neviných, neměl by si nic nalhávat. Je přece známo, že tam, kde zvlí převládne nad právem, začnou kati vždy znovu svoji práci na neviných, i kdyby ještě den předtím soudci tisíckrát zvažovali okolnosti činu usvědčeného vraha. Zvlí se nezastaví před žádnou tradicí: nemá zábran, tak se právě stává tím, čím je. Naopak, jakmile si zvlí začíná klást omezení, přestává být zvlí. Ve chvíli, kdy se kat změní jenom v žalárníka, začíná se obnovovat přijatelný stav věcí. Prvně měl soudit vraždu. Způsob, jakým byla provedena, i její oběti, v něm až příliš vyvolávaly nejosobnější vzpomínky, a byl rád, že v sobě nepotřebuje burcovat soucit, aby jím vyvážil svoji předpojatost. Jestli právě tento případ bude jeho posledním případem, a to se zdá bohužel stále pravděpodobnější, jen se tím paradoxně završí jeho zkušenost z dětství, zkušenost s masovými traviči. Snad

¹⁵ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 509.

se dovrší tak úplně, že od něho odpadne stejně, jako vypadla z paměti jeho bratra, a on si s úlevou vydechne.“¹⁶

Klíma v textu sleduje otázku trestu smrti z pohledu etiky. Přináleží jednomu člověku vzít jinému člověku život? Tato otázka má mnoho konotací. Trestu smrti lze zneužít k mocenským bojům hlavně v nesvobodných společnostech, jako je například nacistický nebo komunistický totalitní režim. Adam Kindl měl zkušenosti s oběma totalitními systémy a vycházel ze zkušenosti své i svých blízkých, a také proto trest smrti kategoricky odmítá.

1.1.3. Holokaust

Tím se dostáváme k dalšímu významnému motivickému prvku, kterým je **osobní zkušenost s holokaustem**. Adam byl jako dítě internován několik let v ghettu Terezín a tato zkušenost jej poznamenala na celý život. Postava Adamovy ženy Aleny to vystihla takto: „Byla odhodlána mluvit o Adamovi nezaujatě, ještě spíše zaujatě pro něho, protože se jí přičilo stýskat si na člověka, s nímž žila. Zmínila se o jeho dětství, jak je znala z jeho vyprávění; tím dětstvím byl krutě poznamenán, zřejmě ztratil důvěru v lidi a v přátelství a nejspíš i v dobro. Podržel si jen blouznivou víru v neskutečný spravedlivý svět, jaký jednou vznikne přičiněním rozumu. Řekla, že dovede být vlídný a věrný svému přesvědčení a práci, v životě se většinou dovedl ovládnout, ale za to jí nikdy nedal okusit pocit skutečné blízkosti a vzájemného odevzdání. Snad tím sám trpěl a proto si teď našel nějakou jinou ženu. Hovořila a dívala se přitom na masně černou podlahu.“¹⁷ Neschopnost sdílet blízkost s druhým, a naopak silná víra v rozum na úkor citové blízkosti Adama charakterizuje. Sám si je toho vědom, ale jinak se chovat neumí.

1.1.4. Trestný čin a jeho původce

Jako další důležitý tematický prvek spatřujeme **trestný čin a jeho původce**. S tímto motivem se setkáváme ihned na první stránce knihy, což jasně signalizuje, že bude patřit ke stěžejním. To se následně potvrzuje v průběhu celého děje románu. Co vede člověka ke spáchání tak závažného trestného činu, jako je vražda? Rodí se člověk vrahem, anebo se jím stane? Jaké důvody má pro spáchání vraždy? Hraje roli dědičnost, prostředí a výchova, jak by řekl psycholog? Existují polehčující důvody,

¹⁶KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 496.

¹⁷ Tamtéž, s. 457.

díky kterým může být trest zmírněn? To jsou otázky, které si čtenář může klást při čtení románu. Podstata konkrétního románu *Soudce z milosti* však tkví v tom, že Kozlík byl systémem odsouzen ještě před samotným procesem. Hned zpočátku děje je čtenář přiveden k tomu, že Kozlík bude k trestu smrti odsouzen, a to bez ohledu na všechny okolnosti. Zároveň jsou všechny důkazy proti Kozlíkovi nepřímé, což by svědčilo pro neuložení ultimátního trestu. Jestliže Kozlíka neodsoudí Adam Kindl, odsoudí jej někdo jiný. A to se také potvrdí na konci románu.

1.1.5. Konkrétní trestní čin

V neposlední řadě je důležitým tematickým prvkem samotný **konkrétní trestní čin**, kterého se Karel Kozlík dopustil. Po vzájemné slovní potyčce se svou bytnou, paní Obensdorfovou, ji (pravděpodobně) zavraždí puštěním plynu na sporáku, což se snaží zamaskovat jako nešťastnou náhodu. Netuší však, že v bytě přespává i dvanáctiletá vnučka bytné, jež také zemře.

1.1.6. Bezpráví

Pokud se chceme tematicky zaměřit na postavu soudce v totalitním systému, nelze vynechat motiv **bezpráví**, který se vine celým příběhem. Bezpráví zažívá hlavní postava už od dětských let, kdy je na základě nacistických rasových zákonů s celou rodinou deportována do ghetta Terezín. To protagonistu ovlivní na celý život.

Představitelům nacistického i komunistického totalitního systému šlo o dvě věci: chtěli udržet jeho existenci, a zároveň si v tomto systému chtěli udržet, a ještě lépe posílit svoji moc. Proto uzákoňovali protiprávní jednání, a to jim umožňovalo udržovat systém a svoji moc v něm. Zatímco v Adamově mládí nacisté vydávali na základě norimberských zákonů za legální postupy deportaci a vraždění Židů a dalších skupin obyvatelstva, v jeho dospělosti komunisté vydávali za legitimní rozhodnout o vině a trestu (v tomto případě u obžalovaného Kozlíka ještě před řádným soudním řízením).

K tématu práva a bezpráví, respektive k deformaci právního systému pomocí změny zákonů ve prospěch totalitního režimu, si Klíma poznamenal ve svém deníku v roce 1975, tedy v době, kdy začínal přemýšlet o budoucím románu, následující: „Čtu si v trestním zákoníku z roku 1951, upekli jej během kratičké doby (po sovětském vzoru) komunističtí právníci. Pověstná první hlava, podle které popravili desítky a desítky nevinných lidí, je hrůzné čtení. Téměř u všech paragrafů, ať se jedná o

velezradu, sabotáž nebo vyzvědačství, připustili trest smrti, vždy za vyjmenovaných podmínek, jako je třeba ohrožení země, a nakonec: ‚je-li jiná zvlášť přitěžující okolnost.‘ Jak si jinou přitěžující okolnost pracovníci Bezpečnosti a po nich soudci vykládali? Mohlo jít třeba o třídní původ.¹⁸

1.1.7. Moc versus bezmoc

Adam Kindl byl ovlivněn rodinným prostředím, vyrůstal v levicově orientované intelektuální rodině. Otec byl přesvědčený komunista, v komunismu viděl možnost vybudovat spravedlivou společnost, a to přestože byl sám po válce souzen a odsouzen v politickém procesu. I mladý Adam zpočátku shledával tento typ zřízení jako správný. Do justice vstoupil s vírou v komunismus a s nadšením budovat spravedlivější společnost: ‚Byl jsem plný energie a touhy po činnosti. Měl jsem také spoustu nejlepších předsevzetí. Nebudu jen bezmyšlenkovitě naplňovat zákon, ale budu hledat skryté motivy činů, přesně odlišovat pobloudění od zločinného úmyslu, budu vychovávat zanedbané a přivádět zpět mezi poctivé ty, kteří zbloudili.‘¹⁹

Již v prvním zaměstnání, kdy byl povolán na východní Slovensko, však u svého prvního politického procesu narazil na rozdíl mezi ideálem a realitou. Obžalovaný byl bývalý obchodník, který při znárodňování svého majetku část vlastnictví zatajil. Prokurátor očekával ‚za zatajení pytle cukru, několika lahví pálenky, smaltovaných hrnců a sekyrek‘²⁰ trest odnětí svobody na několik let. Při konzultaci případu mladého soudce mu prokurátor sdělil: ‚V každém procesu jde o totéž,‘ poučil mě. ‚Vzali jsme jim majetek, ten tvořil základnu jejich moci, ale oni se nevzdali, chtějí získat nazpět majetek a tím i moc. O naši moc tedy jde, tu musíme střežit, k tomu jsme tady. Budeme-li slabí, ztratíme oprávněnost setrvávat na svých místech.‘ ‚Ano, ale síla přece neznamená krutost.‘ Odpověděl, že k nim nemůžeme být krutí, krutí můžeme být jenom vůči lidu, kruté by bylo, kdybychom ještě někdy vydali lid do jejich rukou.²¹

Jedná se o zneužití moci jedné skupiny lidí na úkor druhé skupiny lidí, která je bezmocná. A o snahu udržet si moc i za cenu nespravedlnosti. Mladý soudce nešťastníka, který zatajil část zboží, které mu bylo kradeno, odsoudil na tři roky nepodmíněně. Ještě se vůči systému nedokázal vymezit, i když věděl, že jednal

¹⁸ KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století*. Praha: Academia, 2021. ISBN 9788020032096, s. 565.

¹⁹ Tamtéž, s. 390-391.

²⁰ Tamtéž s. 393.

²¹ Tamtéž, s. 396.

nespravedlivě a že se zpronevěřil svému vlastnímu přesvědčení: „Odsoudil jsem toho člověka na tři a půl roku do vězení, ačkoliv jsem věděl, že je to nespravedlivý trest, ačkoliv jsem už tušil, že většina těch, kteří se v Díře dopracovali nějakého postavení a podíleli se na výkonu moci, přijímá úplaty a dopouští se podvodů, že z každé dávky načerno vypáleného lihu nejméně polovina putuje do sklepů těch, kteří by měli být příkladem, kteří představovali zákon anebo aspoň úřad, že tam, kde nestačil líh, přidávaly se peníze. Odsoudil jsem oběť. Nemám co bych uvedl na svoji obhajobu jiného, než že jsem žil v prázdnotě a neměl dost odvahy.“²²

1.1.8. Hledání svobody

Celým románem se jako leitmotiv vine **hledání svobody**. Od soudce Kindla se očekává, že odsoudí obžalovaného Kozlíka k trestu smrti. Soudce nemá na výběr, nemá svobodnou volbu. Ví, že pokud trest smrti neuloží, bude zbaven soudcovské funkce. Už to je v rozporu se svobodným jednáním. Pro soudce je však uložení trestu nepřipustné, rozhodne se tedy, že se případu vzdá. Kauza připadne soudci jinému a ten trest smrti Kozlíkovi uloží. Soudce Kindl se rozhodne od soudu odejít, a pokud by tak neučinil, byl by stejně propuštěn. To vše vyznívá beznadějně, ale hlavní postavu vše, co zažívala, dovedlo ke svobodě vnitřní, ke svobodě, kterou lze nalézt i v případě, že je jí upíraná svoboda vnější.

1.2. POSTAVY

Čtenář prostřednictvím autora navazuje s postavami určitý intimní vztah, který čtenáři umožňuje pochopit motivaci jejich jednání²³ a čtenáři tak postavy mohou poskytnout širší a hlubší kontext pro pochopení komplexního děje. Můžeme se zamýšlet například nad tím, jakou mají postavy v příběhu funkci, zda se vyvíjí, a pokud ano, tak jakým způsobem. Můžeme pátrat po motivech jejich činů, nebo jak interagují s ostatními postavami a jak čelí výzvám a překážkám.

Pokud přemýšlíme o funkci postavy soudce Kindla a postavy soudce Knorra, můžeme dojít k závěru, že každá postava plní v textu rozdílnou funkci. Zatímco Klímova postava představuje morální postoj vůči totalitnímu systému, u Petiškovy postavy doba, do které je zasazena, nehraje zásadní roli. Adam Kindl hledá způsob,

²² KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 397-398.

²³ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922 ,s. 57.

jak si uchovat „čistý štít v nečisté době.“ To ho nakonec dovede k tomu, že není jiného východiska než přestat vykonávat povolání soudce. Jeho přístup k povolání i k životu je aktivní.

Vzhledem k obsáhlosti románu se soustředíme na hlavní postavy.

1.2.1. Adam Kindl

je hlavním aktérem, jehož prostřednictvím je převážně fokalizován fikční svět. Klímův román obsahuje autobiografické prvky a pasáže popisující Adamovo dětství vycházejí z autorovy vlastní zkušenosti.

Čtenář sleduje Adamův vývoj od dětství až do středního věku. Může pozorovat, co Adama formuje, jak se chlapec mění. Narodil se do rodiny strojního inženýra a (jak lze vyvodit z kontextu) matka je v domácnosti. Matka pochází z evangelické rodiny, otec je židovského původu a hoch tak stojí rozkročen na pomezí dvou světů. Narodil se před druhou světovou válkou. Období války je dobou, kdy židovský původ znamená jednoznačný ortel a doslova rozhoduje o životě a smrti.

V době internace jeho rodiny v ghettu Terezín je Adamovi deset let a zásadní roky dětství chlapec prožije zde, což ho ovlivní na celý život. Je mu odepřena svoboda, soukromí i školní docházka, žije v místnosti s matkou, mladším bratrem a několika dalšími rodinami, zatímco otec je od rodiny oddělen. Poprvé v životě se zde hoch setkává se smrtí. Vytvoří si pár vztahů s vrstevníky, ti však po nějaké době začnou mizet v transportech. Chlapec po válce pochopí, že jeho nejbližší zemřeli, včetně jeho nejlepšího přítele Arieiho, na kterého čekal ještě po válce. Po celou dobu života v ghettu zároveň žije ve strachu z německých vojáků a strachem z transportů na východ, jež se stávají neoddělitelnou součástí každodenního života v ghettu.

Adam je těmito zážitky formován do postavy, která se neumí přiblížit k ostatním, na prvním místě ke své ženě, která od něj blízkost vyžaduje. Čtenář si z kontextu může Adamovu postavu zkonstruovat jako člověka, který je racionální, ale dělá mu potíže chovat se intimně, je odtažitý, chladný, neumí projevit zájem či podporu své ženě, i když by sám chtěl. Neumí se radovat, neumí projevit něžnost, pouze starostlivost. Kindl je také postavou nerozhodnou, a to téměř celý čas příběhu, který román vypráví. S tím, jak se postava mění, se však v závěru mění jeho nerozhodnost v rozhodnost. Po celou dobu hrdina stojí rozkročen – je soudce, a tudíž představitel totalitní moci. Má ale také přátele v disentu, na což naráží i jeho nadřízený, protože mít takové přátele je nežádoucí. V průběhu celého románu protagonista řeší

dilema, zda má zůstat v justici a dělat ústupky pravdě i sobě samému, nebo se svého postavení vzdát a zařadit se tak mezi přátele, kteří pracují na podřadných pozicích, neodpovídajících jejich vzdělání a původní profesi, na okraji oficiální společnosti. Jeho touha po pravdě zvítězí, nedokáže a nechce být nadále součástí vládnoucího, ale nespravedlivého systému, a to vede k jeho osvobození. Přejde o oficiální elitní postavení, ale nalezne vnitřní svobodu.

Protagonista je nahlížen z pohledu několika postav, a to včetně jeho samého prostřednictvím sebereflexe. On sám část své povahy komentuje takto: „Možná, že to ve mně vželo už dřív. Moje matka je bolestná bytost, nepamatuju, že by se z něčeho radovala, spíš žila neustále v úzkosti z toho, co může přinést život.“²⁴ Pokud se zaměříme na to, jak vidí svého manžela Alena, spatříme postavu, která nedokáže být k druhému blízká. Ve vztahu s manželkou neumí Adam řešit konflikty. Zatímco se manželka snaží zachránit manželství a o problémech hovořit, on s Alenou nemluví vůbec a raději před ní utíká na chalupu. Před cizotou, kterou pociťuje v manželství, se uchyluje k práci, přičemž motiv útěku nacházíme již dříve. Přerod protagonisty ve zralého muže spočívá právě v tom, že přestal utíkat a postavil se osudu.

Milenka Alexandra vidí Adama jako člověka, který na každého hledí, jako by přemýšlel, z čeho by ho nejdřív měl obžalovat.²⁵ Zároveň jej vnímá jako někoho, kdo tím, že je soudcem, „udržuje ten jejich odpornej pořádek.“²⁶

Chlapce jistě také formovalo prostředí a doba, v které vyrůstal. Pro vykreslení jeho postavy považujeme za důležité uvést událost z doby, kdy Adam studoval v kvintě na gymnáziu. Byl pověřen tím, aby na ostatní spolužáky vypracoval kádrové posudky. Jejich předmětem je hodnocení, zda doporučí kolegy ze třídy ke studiu na vysoké škole. Má tedy rozhodnout, zda jsou kolegové vhodnými kandidáty studovat obory, které si vybrali. Chlapec je ještě mladý a naivní a úkolu se chopí s naprostou vážností. Nerozumí ještě tomu, že ho ředitelka školy zneužívá pro kádrování spolužáků a že se tímto činem stává součástí procesu udržování totalitního systému. Věří, že vzhledem k jeho životním zkušenostem dokáže zadaný úkol zvládnout spravedlivě a nestranně, a neuvědomuje si dosah svého jednání. Ukazuje to však i na postoj hlavního hrdiny vůči společnosti, ve které žije.

²⁴ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 360.

²⁵ Tamtéž, s. 368.

²⁶ Tamtéž, s.294.

Tato epizoda dokládá, že budoucí soudce má od mládí potřebu aktivně se podílet na politickém i společenském dění. Sám hlavní hrdina to v textu dokládá v retrospektivní linii vyprávění: „Potřeboval jsem se jimi zabývat, přemýšlet o opravě společnosti, rozvažovat o nových zákonech. Stále více času jsem trávil s přáteli, kteří cítili stejnou potřebu. Všichni jsme prožili velkou část života v duchovní bídě, v čase, kdy vládly zvůle a násilí, teď nám připadalo, že se nám dostává příležitosti aspoň něco poopravit.“²⁷ Touha Adama Kindla podílet se na společenském i politickém dění ho vede k psaní článků, které publikoval časopisecky. V jednom ze svých článků se věnoval trestu smrti a ultimátní trest zde odmítl.

Čtenář tedy může charakterizovat postavu Adama Kindla na prahu vstupu do jeho dospělosti jako naivního mladíka, který má víru ve vládnoucí systém a jeho spravedlnost. Nepostrádá sebevědomí, věří, že je předurčen k velkým skutkům. Zatím ještě věří ve spravedlnost panujícího systému. Postupně ovšem získává životní zkušenosti, začíná chápat souvislosti a dozraje v muže, který pochopí zřůdnost systému a odmítne se podílet na jeho fungování. Přestane vykonávat povolání soudce i za cenu, že upadne v nemilost systému, který odhalil jako velmi nespravedlivý. Dokud zůstává ještě součástí systému, snaží se pomáhat lidem, kteří se na něj obrátí s prosbou o pomoc, i když si uvědomuje, že mu to způsobí potíže. Stejně tak jako odmítne celý systém, odmítne i odsoudit Kozlíka k trestu smrti, který kromě jiného chápe jako součást systému.

Postava Adama Kindla se během příběhu vyvíjí. Není popsána explicitně a čtenář je veden k tomu, aby postavu sám interpretoval a hodnotil. Jedná se tedy, slovy Daniely Hodrové, o typ postavy-hypotézy.²⁸

1.2.2. Karel Kozlík

S danou postavou se čtenář setkává, stejně jako s postavou Adama Kindla, ihned na první straně románu. Ale nepřimo: „Adam Kindl stál v pracovně předsedy soudu, v ruce zelené desky se spisem (Trestní spis proti Karlu Kozlíkovi pro trestný čin vraždy).“²⁹ Čtenář je tedy ihned v úvodu seznámen s tím, že Kozlík je obviněn z vraždy. To, že vraždu opravdu spáchal, se vyjeví až postupně z kontextu, ale přímý

²⁷ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 480.

²⁸ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1 s.546.

²⁹ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 7.

důkaz chybí. Jak je uvedeno výše, o osudu obžalovaného je již rozhodnuto, bez ohledu na okolnosti případu.

Kozlík v celém textu hovoří přímou řečí pouze v pasáži, kdy se on a jeho soudce na žádost obžalovaného setkají při osobnímu rozhovoru. Během setkání Kozlík odvolává svou výpověď, tvrdí, že se přiznal, aby vyšetřování co nejdříve skončilo, ale vraždu nespáchal.³⁰

V této pasáži je také jediná zmínka o fyziognomii obžalovaného. Když Kozlíka přivedou do výslechové místnosti, soudce Kindl spatří „chlapíka spíše malého, na protáhlé lebce mu výrazně odstávaly velké ušní boltce. Jedno oko se zdálo zastřené, zatímco druhé mu hledělo vstříc.“³¹

Postava Kozlíka je kromě výše uvedené pasáže vystavěna z výpovědí dalších postav: z policejní výpovědi samotného Kozlíka, z psychiatrického posudku vypracovaného pro potřeby vyšetřování, z policejní výpovědi susedky obžalovaného, z výpovědi jeho snoubenky a podle vyprávění kněze doktora Pravdy, odsouzeného ve vykonstruovaném procesu, se kterým obviněný sdílel ve vězení celu. Kozlík, jeho osud a trestný čin, který spáchal, jsou stěžejními motivickými prvky celého románu. Chápeme proto jako příznakové, že autor Kozlíkovi neposkytl možnost promluvit v první osobě, sám za sebe. Jako by celý příběh byl „o Kozlíkovi bez Kozlíka“.

Stejně jako u postavy Adama Kindla se čtenář dozvídá, co Kozlíka osobnostně formuje. Matka o syna po narození neměla zájem a přenechala ho v péči otce. Kromě otce se o něj starala babička, která však v jeho čtyřech letech byla za druhé světové války popravena za poslech zahraničního rozhlasu a schvalování atentátu na Reinharda Heydricha. Když je Kozlíkovi osm let, otec se ožení se ženou, která poskytuje mladíkovi určitou podporu, je však slabá a nemocná. Mládenec jí v rámci jeho možností pomáhá, chrání ji i jeho mladší bratry před otcem, který se stal alkoholikem. V důsledku nepovedené oční operace Kozlík oslepne na jedno oko a čelí kvůli tomu šikaně ze strany mistra na učilišti. Vzhledem ke špatnému posudku se mu nedaří najít dobré pracovní místo a nakonec přijme zaměstnání jako kopáč. Žije se svou starší družkou, kvůli které se popere a je za to odsouzen k odnětí svobody a musí nastoupit do výkonu trestu, jehož délka není v textu uvedena. Po propuštění se Kozlíkovi nedaří najít zaměstnání a z důvodu své finanční krize souhlasí, že společně s kamarádem,

³⁰ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 299.

³¹ Tamtéž, s. 297.

kterého poznal ve vězení, vykrade chatu. Respektive během vloupání čeká před chatou, aby hlídal. Oba účastníci loupeže jsou zadrženi a Kozlík znovu skončí ve vězení, tentokrát na čtyři roky nepodmíněně.

Zde se seznámí s doktorem Pravdou, výše zmíněným knězem, odsouzeným ve vykonstruovaném procesu. Doktor Pravda se Kozlíka ujme a snaží se mu pomoci. Kozlíkovi přednáší filozofii, učí ho anglicky, a hlavně mu předává křesťanské morální hodnoty. Kozlík pod vlivem kněze vážně usiluje o to, aby se změnil. Doktor Pravda se snaží Kozlíkovi pomoci i poté, kdy Kozlík spáchal vraždu. Kontaktuje Adamovu manželku a předá jí dopisy, které si Pravda s Kozlíkem vyměňovali, když byli na svobodě. Kněz chápe Adamovu manželku jako prostředníka, předpokládá, že by ho soudce osobně nepřijal. Bývalý kněz chce poukázat na souvislosti v Kozlíkově životě, které by mohly být považovány za polehčující okolnosti – jeho těžký život a poctivá snaha změnit se. Klade si otázku „Co zavinil on a co ti, kteří v něm ubíjeli člověka a jeho duši obtěžkávali nenávisť.“³² Po propuštění se Kozlík nemohl vrátit k rodině, otec zemřel, nevlastní matka se znovu vdala a vztahy mezi ním a novým manželem nevlastní matky nebyly dobré. Našel si proto ubytování u paní Obensfordové, avšak jejich vzájemné vztahy také nebyly dobré.

Soudní znalci vyhodnocují Kozlíkovu osobnost na základě psychologického posudku takto: „Celkově jevila osobnost vyšetřovaného některé pathogenní rysy (především paranoidní a schizofrenické). Intelektové výkony Karla K. byly dobré, i když poněkud oslabeny neuroticky. Afektivita je nezralá, egocentrická, infantilní se sklonem k afektivním rozladám. Z neurotických rysů – negativní mater imago (Weiss, šok) a kastrální úzkost. Patrný i jiné patholog. rysy jako sensitivní vztahovačnost, narcisismus.“³³

Klasifikaci postav dle Hodrové (definice/hypotéza) v případě Kozlíka nelze beze zbytku uplatnit tak, jak jsme to učili v případě Adama Kindla. Postava obviněného se zdá být definicí. Pokud přistupujeme podle Hodrové k literární postavě jako ke znaku, mohli bychom zprvu usuzovat, že signifikant i signifié jsou v díle explicitně obsažené, že postava Kozlíka je uzavřená a její chování je předvídatelné.³⁴ Tuto tezi však autor odmítne prostřednictvím dr. Pravdy, kterému se povede na

³² KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 314

³³ Tamtéž, s. 90

³⁴ HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1 s.545-546

Kozlíka působit svým osobním přístupem tak, že se Kozlík opravdu snaží stát se lepším člověkem a začne se chovat nepředvídatelně.

Sama literární vědkyně však dochází k závěru, že se v rozdílných interpretacích předpokládaná neměnnost postav hroučí a i zdánlivě stabilní postava je v podstatě hypotézou.³⁵

1.2.3. Alena Kindlová

je postava, se kterou se čtenář setkává v obou rovinách vyprávění. Jako manželka má tato postava v románu významnou pozici, ovšem v hlavní dějové linii, za kterou považujeme proces s Kozlíkem, vystupuje pouze okrajově. Jejím prostřednictvím však čtenář může více pochopit vývoj postavy soudce Kindla. Povahy obou postav jsou postaveny do kontrastu, a tak mohou vyniknout jejich povahové rysy. Zároveň Alena vystupuje jako prostředník mezi postavami dr. Pravdy a svého manžela, jak osvětlíme níže. Postava Aleny se na rozdíl od postav Adama Kindla a Karla Kozlíka nevyvíjí, slovy Hodrové se tedy jedná o postavu typu definice. Po letech manželství se Alena a její manžel odcizí, neboť každý do manželství vstupovali s jiným očekáváním a v průběhu let jejich svazku se začali lidsky míjet. Zatímco Alena touží po Adamově intimitě, Adam prahne po mateřském odevzdání, jak je zvyklý z domova: „Čekal jsem podvědomě, že náš domov se bude aspoň v něčem podobat domovu, na nějž jsem byl zvyklý. Matka o mě vždy pečovala až přehnaně a byla stále připravena vyslechnout mě, sdílet se mnou události mého života i mé představy o světě. Moje žena se zajímala stejně málo o to, co jím, jako o to, o čem přemýšlím. Připadala mi jako dítě: byla ještě plně soustředěna na sebe, svůj svět a svoje potřeby a nedokázala se starat o svět a potřeby jiných lidí.

Zpočátku jsem si to vykládal jako neochotu, zkoušel jsem být vzdorný, úmyslně jsem mlčel a nevyprávěl jí to, co jsem považoval za důležité anebo zajímavé, ale pak jsem pochopil, že si mého mlčení nepovšimla stejně, jako si nepovšimla toho, že jsem utřel prach, který se usadil na nábytku. Vyžadovala si pouze, abych byl přítomen, abych byl blízko, kdykoliv ochoten vyslechnout ji.“³⁶ Adam sám připouští, že nedokáže dát své manželce to, co potřebuje – čeká od něj něhu, on jí nabízí zprávy o světě. Alenu politika nezajímá, zatímco on je stržen vnějšími ději. Uniká Aleně do

³⁵ HODROVÁ, Daniela. --na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1 s. 546.

³⁶ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s 479-480.

společnosti přátel, kteří, stejně jako on, mají potřebu přemýšlet o změně společnosti a rozvažovat o nových zákonech.³⁷

Oba manžele vede vzájemné odcizení k tomu, že si oba najdou paralelní partnerský vztah. Jejich rozpadající se manželství je jedním z důležitých motivů dějové linie odehrávající se v přítomnosti. Vzhledem k zaměření diplomové práce tento motiv zmiňujeme pouze okrajově.

Prostřednictvím postavy Aleny je však poukázáno na dvě okolnosti, které souvisejí se zvláštním režimem. První příklad se týká události, kdy milenec Honza pozve Alenu na koncert undergroundové skupiny.

Tato epizoda jako by se vymykala z konceptu románu. Domníváme se, že autor pasáž do románu vložil pro zahraničního západoevropského nakladatele a západoevropské čtenáře. Lze předpokládat, že se autor na tomto příkladu snažil zahraničnímu publiku ukázat, že v Československu existovala takzvaná druhá kultura. Být její součástí, případně se pouze účastnit undergroundové akce, znamenalo represe ze strany státu.

V této pasáži najdeme „dlouhovlasé a bradaté mladíky, mnoho starých vojenských blůz, děvčata v džínsech a v ošoupaných flanelových košilích, které páchly potem a kouřem.“³⁸ Dále je popsán průběh koncertu, jeho atmosféra, divoká hudba a prostředí, se kterým se Alena dosud nesečkala. Zprvu se spíše rozpačitě rozhlíží, nakonec se ale zcela nechá pohltit hudbou a atmosférou. Náhle však zasáhne policie a koncert je ukončen.

Následující pasáž ukazuje na absurditu celé situace. Akce byla povolena, žádný trestný čin nebyl spáchán. K zatčení stačí, že se hudba a kultura undergroundu neshodovaly s trendy a pravidly oficiální kultury: „Otočila se a spatřila, jak otevřenými dveřmi se hrnou do sálu modré uniformy: jako podivní brouci, jako strašidelní poslové z pozapomenutého světa. Ještě nechápala, co se děje. Sál se náhle naplnil křikem, třískáním a šoupaním židlí. Někdo přistoupil k mikrofonu a volal do publika, aby zachovalo klid. Vystoupení bylo řádně ohlášeno a povoleno.“³⁹ Příslušníci Sboru národní bezpečnosti Alenu legitimují, ale nezatkou ji vzhledem k tomu, že oproti ostatním účastníkům koncertu vypadá „slušně“. Alena odjede domů a obává se, zda jí kvůli návštěvě tohoto koncertu nepropustí ze zaměstnání. Pravděpodobně však tato

³⁷ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s.480.

³⁸ Tamtéž, s 315.

³⁹ Tamtéž, s 317.

událost nemá žádnou dohru, v pozdějším textu žádný odkaz nenalezneme. I proto vložení této epizody budí dojem, že byla přidána ex post.

Další příklad ukazuje, jakým způsobem zasahovala v socialistickém Československu politická zvůle do života běžných lidí. Alena otěhotní s milencem Honzou a řeší dilema, zda si dítě ponechá, anebo podstoupí interrupci. Nakonec se rozhodne pro interrupci, odmítne však jít před komisi, která o potratu rozhoduje. Zákrok si proto nechá provést nelegálně. „Počkejte ještě čtrnáct dní, dušinko,“ rozhodl. „Máte vždycky dost času, abyste mohla před komisi.“ „Pane doktore, já nemůžu před komisi!“ „Nemůžete?“ „Ne.“ Potom se opravila: „Nedokázala bych to!“ „Kolik máte dětí, paní Kindlová?“ „Dvě,“ řekla tiše. „Tak vidíte. Pokud by to další nebylo z manželského lože, komise vás neodmítne.“ „Ale já nechci!“ vrtěla hlavou. „Já nechci před komisi.“⁴⁰

Tato epizoda jasně ukazuje, jakým způsobem politický režim vstupoval do života běžných lidí, a to i do intimních záležitostí žen a prostřednictvím komise rozhodoval, zda má žena mít dítě. Kvůli tomuto postupu je Alena nucena jednat riskantně, zákrok nemůže podstoupit v nemocnici, ale je proveden v lékařově domácnosti. To, že potratová politika i přes snahy o kontrolu ze strany státu za komunistické éry nefungovala, dokládá fakt, že po zrušení potratových komisí v roce 1987 počet interrupcí po přechodném závratném nárůstu tohoto zákroku na přelomu osmdesátých a devadesátých let začal výrazně klesat. A v dnešní době je počet těchto zákroků mnohem nižší než za dob těchto komisí.⁴¹

1.2.4. Dr. Vlastimil Pravda

Tato postava nemá v textu příliš prostoru, přesto je však důležitá. Dr. Pravda byl v padesátých letech jakožto kněz ve vykonstruovaném procesu odsouzen ke třinácti letům odnětí svobody. S Kozlíkem se setká ve vězení. I přes nezákonnou a nespravedlivou internaci zůstává duchovní člověkem zachovávajícím si křesťanské hodnoty v tom nejlepší slova smyslu a nezahořkne. Na Kozlíka pohlíží jako na člověka, a nikoliv trestance, snaží se v něm povzbudit to nejlepší a probudit jeho dobré vlastnosti, a tím mu pomoci napravit se. Vzhledem k předchozím špatným zkušenostem s autoritami Kozlíkovi nějaký čas trvá, než knězi uvěří, ten si však

⁴⁰ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s 514.

⁴¹ HŮLE, Daniel. *Historie potratovosti*. Online. In: . ISSN 1801-2914. Dostupné z: https://doi.org/Demografický_informační_portál. [cit. 2024-04-24].

Kozlíka svým přístupem získá. Kozlík se pod jeho vlivem opravdu snaží o svoji změnu. Oba protagonisté po propuštění z vězení udržují písemnou korespondenci. I přes jeho snahu se ovšem Kozlíkovi nepodaří trvale se změnit k lepšímu a pod tíhou nepříznivých skutečností pravděpodobně záměrně zavraždí jeho bytnou a bohužel i její vnučku, která u babičky té noci přespávala.

Pravda chce Kozlíkovi pomoci i po této hrůzné události a soudci Kindlovi chce předat dopisy, z nichž vyplývá, že se Kozlík snažil změnit se a poukázat na potenciální polehčující okolnosti. Neodvází se však obrátit se na soudce přímo, ale prostřednictvím jeho ženy. Vysvítá zde jasná bariéra mezi bývalým vězňem, který byl navíc odsouzen v politickém procesu, a soudcem, který svými rozsudky pomáhá u moci udržovat totalitní režim. Není to přímo soudce Kindl, který kněze odsoudil, ale svým povoláním a postavením představuje totalitní režim, respektive všechny soudce podílející se na zločinném a nespravedlivém režimu.

1.2.5. Josef Nimmrichter

stejně jako postavě kněze Pravdy není ani Nimmrichterově postavě věnováno v románu mnoho prostoru. Hraje ovšem svoji důležitou úlohu – jejím prostřednictvím je zobrazen rys příznačný pro totalitní zřízení: loajalita režimu je důležitější než osobní schopnosti a kompetence. Kindl se s Nimmrichterem poprvé setkává během svého studia na vysoké škole politických věd. Je vykreslen jako hlupák, který se neumí vyjadřovat ani k elementárním otázkám, jelikož si není schopný vyvodit základní souvislosti. Postava nemá žádné předpoklady ke studiu na vysoké škole: „Mlčel i na seminářích. Pokud byl přímo dotázán, pomalu vstal, jeho malá hlava na gorilích ramenou se užasle otočila nejprve na jednu stranu, potom na druhou, nízké, bledé čelo se svažilo a jeho šedivá očka se upřela do prázdna, potom vysokým, kleštěneckým hlasem začal snovat nekonečnou, zmatenou větu, jejíž smysl unikl dříve či později i nejpozornějšímu posluchači. Nedalo se s ním souhlasit ani nesouhlasit, nedalo se na něho ani navázat, jeho řeč byla jako smrt neúprosně vše ukončující; raději se ho na nic neptali.“⁴²

Nimmrichter je zároveň vykreslen jako člověk s touhou po nadvládě nad ostatními. Součástí jeho povahy je sklon k násilí, kvůli kterému má schopnost nadvlády dosáhnout, ať už prostřednictvím vyhrožování, či přímo fyzické agrese. Má

⁴² KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s.257.

ovšem silnou víru v komunismus, a je tedy vhodný pro dráhu politického funkcionáře. Na rozdíl od soudce Kindla vysokou školu dostuduje a po určité době se skutečně stane vlivným funkcionářem.⁴³ Soudce se s Nimmrichterem po letech poprvé od studií setkává, když je předveden před komisí kvůli svému časopiseckému článku. Příspěvkem do časopisu se chce Kindl vůči ultimátnímu trestu vymezit a požadovat jeho zrušení. Komise má za úkol Kindlovi vysvětlit, že zrušení trestu smrti není v zájmu socialistické společnosti, stejně jako veřejně o tématu psát. Nimmrichter je jako politický funkcionář jedním ze členů kárné komise. Článek o trestu smrti není nikdy otištěn, přesto pouhým jeho sepsáním si Kindl dle slov redaktora časopisu, ve kterém článek měl být otištěn, „asi pěkně zavařil“.⁴⁴ Pro úplnost souvislostí dodejme, že v době obrodného procesu, v druhé polovině šedesátých let, byl Nimmrichter funkce zbaven a povolán k odpovědnosti za mučení uvězněných kněží v době, kdy pracoval jako člen vězeňské ostrahy.⁴⁵

1.3. VÝSTAVBA PŘÍBĚHU

Román je rozdělen do deseti číslovaných kapitol. Ty se střídají s kapitolami odkazujícími do minulosti, jednotně označených titulem „Než se napijeme z řeky Léthé.“⁴⁶

Příběh je rozdělen do dvou časových rovin. Primární rovina příběhu je zasazena na začátek sedmdesátých let 20. století. Román vypráví příběh muže ve středních letech, soudce Adama Kindla. Děj se zaměřuje na pracovní (kariérní) i osobní aspekty soudcova života. Zachycuje také společenské a politické prostředí své doby – skličující klima nastupující normalizace a opětovné zostřování represí po okupaci vojsky Varšavské smlouvy, ke kterému došlo po období politického tání v druhé polovině šedesátých let. Dějová linie v narativní přítomnosti je vyprávěna vypravěčem v *er-formě*. V této rovině se nachází řada dialogů, které nejsou součástí Adamova světa. Tím autor usiluje o objektivnost vyprávění, a to v kontrastu s druhou časovou linií, ve které se Adam retrospektivně vrací do své minulosti. Druhá linie, kterou vzhledem k tomu, že je vyprávěna v *ich-formě*, můžeme chápat jako osobní zpověď postavy, začíná Adamovým dětstvím a následně pokračuje chronologicky až do jeho

⁴³ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x. s.518.

⁴⁴ Tamtéž., s.541.

⁴⁵ Tamtéž., s.593.

⁴⁶ Léthé – dle řecké mytologie bájná řeka zapomnění

současnosti. Hlavním vypravěčem je Adam a fikční svět je nahlížen jeho úhlem pohledu, tato časová rovina příběhu je tudíž mnohem subjektivnější.

Kubiček upozorňuje na význam hledání změny sledu událostí v textu, každá taková změna má podle něj svůj význam.⁴⁷ Nabízí se tedy otázka, co vedlo autora k rozdělení příběhu do dvou časových rovin, co takové uspořádání vypovídá o naraci a čeho chtěl tímto uspořádáním dosáhnout. Druhá časová linie, odehrávající se v minulosti, doplňuje hlavní časovou osu a postupně dotváří celý příběh. Děj je plastičtější, jako by získával další rozměr. Čtenář se prostřednictvím časové linie, která ho zavádí do minulosti, dozvídá o motivech Adamova chování v přítomnosti.

1.3.1. Perspektivizace vyprávění

Prostřednictvím perspektivizace vyprávění, jak o ní píše Kubiček,⁴⁸ můžeme uvažovat o vztahu mezi postavami obviněného a soudce.

Karel Kozlík byl formován problematickým prostředím, matka ho odmítla, pečoval o něj otec alkoholik. Vyrůstal v nefunkční rodině a od mládí žil na společenské periferii. Ani v textu nemá Kozlíkova postava větší prostor a je ponechána na okraji. Jak je uvedeno výše, je konstruovaná převážně z výpovědí a posudku a má možnost promluvit v ich-formě pouze jednou, a to, když na svoji žádost hovoří se soudcem. Zatímco Kozlík se nachází na periferii společnosti, Kindl je v jeho centru. Děj je fokalizován jeho očima, vyrůstal ve fungující rodině a je součástí společnosti, jako soudce dokonce představuje její elitu. Na rozdíl od obžalovaného, který nemá možnost výběru, zda zvolí centrum nebo okraj, se soudce v průběhu vyprávění rozhodne pro opuštění svého výsadního postavení a pro odchod na periferii. Ne v tom smyslu, že by vstoupil na cestu zločinu, ale tím, že se odmítne nadále podřizovat pravidlům centra, a musí je proto opustit.

Periferii jako symbol odloučení se od centra dění nacházíme ve vyprávění opakovaně. Ve formativním dětském věku byl Adam internován v ghettu. V narativní přítomnosti opakovaně utíká před problémy s manželkou i potížemi v zaměstnání na chalupu, na samotu, daleko od rodiny i kolegů. Když se rozhodne, že znovuotevře

⁴⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922, s. 35.

⁴⁸ Tamtéž, s. 80.

Kozlíkův případ, aby nad obžalovaným nemusel vynést trest smrti, vezme si dovolenou a odjede na chalupu.⁴⁹

Motivický prvek útěku považujeme za příznakový, jelikož je leitmotivem celého vyprávění. Tento aspekt není explicitně vyjádřen, ale čtenář jej konstruuje v průběhu vyprávění.

1.3.2. Další literární prostředky

V obou dějových liniích nacházíme **další prostředky**, jejichž prostřednictvím je dotvářena autenticita vyprávění. Jedná se o dopisy, deníkové záznamy otce hlavního hrdiny, soudní posudky a záznam Adamova výslechu na služebně Státní bezpečnosti.

1.3.2.1. Dopisy

Narativní promluva ve formě dopisů má v románu několik funkcí

. Uvádíme několik příkladů, které považujeme za relevantní vzhledem k tématu práce:

- Prostřednictvím dopisů se čtenář seznamuje s osobními, až intimními motivacemi postav promlouvajících formou dopisů. Autor tak může sdělit detaily nejosobněji. Pro příklad uvádíme úryvek z dopisu Aleny jejímu milenci Honzovi: „Můj milý Honzíčku, asi Ti připadá divné, že Ti píšu dopis, když jsi jen o patro výš, a vidím Tě několikrát denně. Jenže já kdykoliv jsem s Tebou, nedokážu vyslovit to, co Ti chci povědět. Začnu tím, co jsi mi před chvílí upřímně, ale přece jen nepředloženě nabídl: dojalo mě to, ale také ohromilo. Copak můžeš něco takového vůbec vyslovit, když se známe sotva několik dní? A myslel jsi na to, že mám dvě děti a muže? Že tys zrovna skončil studium, a tedy máš všechno, všechno před sebou? Namítneš, že sis to promyslel, ale dá se všechno promyslet předem? Nejde přece jen o to hmotné, ale že bys musel vstoupit někam, kde už je všechno zaběhané, spousta stereotypů, známých, příbuzných, že bys musel přijmout roli otce dvou dětí. Myslíš, že bys to všechno dokázal unést?“⁵⁰
- Vykreslení postavy Kozlíka – prostřednictvím dopisů, které Kozlík píše doktoru Pravdovi, čtenář objevuje odvrácenou stranu Kozlíkovy povahy. Může nahlédnout, že přes veškerou nepřízeň osudu, která Kozlíka přivedla za hranu zákona, má recidivista také dobré povahové rysy a snaží se o svoji nápravu: „Milý

⁴⁹ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 604.

⁵⁰ Tamtéž, s 185-186.

příteli, už jsem se dlouho neozval, byl jsem totiž hodně zaměstnán, přesto však knížku od Dra Schweitzera jsem ihned a bez přestání četl dva večery. I já po posledním propuštění z věz. si stanovil vysoké cíle: pokračovat ve svém sebevzdělávání a být prospěšný lidem, s nimiž se setkávám. Právě minulý týden jsem požadoval doporučení tady v nemocnici, abych se mohl přihlásit na večerní školu.⁵¹ Dále v dopise Kozlík popisuje, že zvažoval odjet na misie, kde by pomáhal potřebným.

- Další úryvek je z dopisu adresovaného Adamovi jeho bratrem Hanušem, žijícím legálně na Západě. Prostřednictvím tohoto dopisu je poukázáno na nesvobodu v socialistickém Československu, kde je kontrola v písemné korespondenci běžná. Ukázka s množinami navíc ukazuje na absurditu cenzurní praxe: „Nedávno mě napadlo, že svoboda je vlastně nekonečná množina. Pokusím-li se srovnat svoji a třeba tvoji svobodu, srovnávám dvě nekonečné množiny. Anebo srovnám svoji možnost svobody tady a možnost svobody doma. Jestli výchozí prvek své možnosti tady označím jako MS, má možnost doma začíná až někde u prvního prvku MS + 20 anebo kolik. Rozumíš mi?‘ Nerozuměl mu příliš. Doufal, že případný cenzor nerozuměl o mnoho víc a nepokládal ten dopis za natolik významný, aby dal jeho obsah zhodnotit nějakému odborníkovi na množiny.“⁵²

1.3.2.2. Deníkové záznamy

V retrospektivní linii nalézáme deníkové záznamy otce soudce Adama Kindla. Děj se tak rozšiřuje o popis posledních dnů války během pochodu smrti, který musel Adamův otec absolvovat. Jsou to obrazy plné utrpení a beznaděje, ale zároveň solidarity a vzájemnosti, které pomáhají vězňům překonat zdánlivě nepřekonatelné obtíže. Jsou dokladem toho, že svět není jen beznadějný, že i v nejtěžších chvílích je možné nalézt sílu, odvalu a pospolitost, která pomáhá překonat nejtěžší překážky. Zároveň zde autor vysvětluje důvody, proč se otec přiklonil ke komunismu. V této ideologii spatřuje řešení světové krize a považuje ji za spravedlivý systém. V kapitalismu spatřuje příčinu válek, v komunismu naopak příčinu míru: „Ležím. Myslím na svobodu. Jak by to bylo krásné být zase svoboděn, nebát se smrti a najíst se. Být opět se svými drahými, že mě čekají, že mě budou potřebovat, to mi dodává odhodlání. Musím vydržet! Nenávidím v téhle chvíli systém, který zavinil tu hroznou bídu a utrpení. Finanční

⁵¹ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 453-454.

⁵² Tamtéž, s. 289.

magnáty a průmyslníky, kteří tak dlouho spekulovali, až svět uvrhli do války. Utrpení nás všech je jim lhostejné, jen když zůstane zachována jejich moc, jejich impérium. Správní rady zbrojařských koncernů Metro-Vide, Imperial Chemical Trust, Krupp – ti všichni vytvořili Hitlera, bez jejich pomoci by skončil v blázinci při prvním pokusu získat moc. Ale jejich šílená nenávisť proti socialismu v SSSR, kde poslali pány pracovat, kde na místa vládců usedli obyčejní pracující lidé, jim docela zatemnila oči. Snad aspoň k tomu všechno tohle strádání bylo dobré, že mi docela otevřelo oči. Jestli se dožiju svobody, vím, komu za ni budu vděčit, komu budu vděčit za svůj život.“⁵³

1.3.2.3.Posudky

Psychologický posudek Karla Kozlíka, daktyloskopický posudek a lékařská zpráva o vyšetření mrtvol dodávají textu na autentičnosti a objektivitě. Postava údajného vraha a podoba trestného činu tak mohou být popsány co nejobektivněji z pozice vědy. Výňatek z psychologického posudku osobnosti Karla Kozlíka je uveden výše, proto pro ukázkou uvádíme výňatek z lékařské zprávy o vyšetření mrtvol: „V lékařské zprávě o vyšetření mrtvol Marie Obensdorfové nar. 19. 10. 1902 a Lucie Obensdorfové nar. 23. 4. 1960 se uvádělo, že na těle obou mrtvých nebyly nalezeny žádné stopy násilí Barva posmrtných skvrn nasvědčuje otravě kysličníkem uhelnatým. Smrt u obou obětí nastala kolem druhé hodiny po půlnoci dne čtvrtého dubna. Smrt s největší pravděpodobností způsobil svítiplyn unikající otevřeným hořákem pod hrncem zcela naplněným vodou...“⁵⁴

1.3.2.4.Svědecké výpovědi

Výpovědi Adama Kozlíka, jeho partnerky Libuše Körnerové a sousedky zavražděné Marie Obensdorfové dokreslují situaci předcházející vraždě a doplňují informace o samotném činu. Nicméně neposkytují přímý důkaz toho, že Karel Kozlík vraždil s určitostí. Pro ukázkou vybíráme výpověď sousedky Vlkové: „Alžběta Vlková nar. 6. 6. 1903 v Novém Bydžově, bytem Praha Mladenicova 884/14: Karla Kozlíka znám jen od vidění, ale poznám ho bezpečně, neboť bydlel v sousedním bytě u paní Marie Obensdorfové a často jsem ho potkávala. V pondělí dne 3. dubna jsem slyšela jak večer asi o půl jedenácté, neboť právě skončily televizní noviny, kdosi přichází po schodech. Protože jsem chtěla vědět, kdo se tak pozdě vrací domů, vyhlédla jsem.

⁵³ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 83-84.

⁵⁴ Tamtéž, s. 93-94.

za tím účelem špehýrky a viděla Karla Kozlíka. Když jsem odcházela z předsíně, zaslechla jsem ze sousedního bytu ránu a rozbíjení skla.⁵⁵ Dále výpověď pokračuje popisem následujícího děje: Bytná a Karel Kozlík se dostali do sporu, poté hádka utichla a Kozlík odešel z bytu.

1.3.2.5. Přepis výslechu

přepis výslechu Adama Kindla na služebně Státní bezpečnosti dokresluje atmosféru doby i ukázkou zasahování do soukromého života. Při zmiňovaném výslechu vyšetřovatelé kladli více otázek. Vybraný úryvek se týká domácího semináře, kterého se protagonista zúčastnil. Aktivity takového druhu byly za normalizace považovány za závadné:

„—Navštěvujete docenta Fiktuse často? –

— Ne. –

— Navštěvujete ho jenom, když pořádá čtení? –

— Nevím, o čem mluvíte. –

— O čem předčítal naposledy? –

— Řekl jsem, že nevím, o čem mluvíte. –

Třeba si vzpomenete, když vám kousek ocituji: ‚Nový etatismus, nazvu jej policejním etatismem, protože policie se stává jeho hlavním nositelem i oporou a nakonec prohlásí sebe samu za stát a své zájmy za obecné zájmy, vytvořil nový druh vykořisťování...‘ –

— Už jsem řekl, že si nevzpomínám. –

— Řekl jste, že si nevzpomínáte na ten úryvek. Nechcete přece tvrdit, že si nepamatujete, jestli váš hostitel něco četl nebo ne.⁵⁶ Výslech dále pokračuje ve stejném duchu.

1.4. Vypravěč a typy narativních promluv

Jak bylo uvedeno výše, příběh se odehrává ve dvou časových rovinách. Každá časová rovina příběhu je koncipována rozdílným způsobem. Primární rovina narativní přítomnosti je vyprávěna několika typy vypravěčů a hlavní vypravěč je zde heterodiegetický. Střídavě nahlíží na fikční svět prostřednictvím Adama a jeho ženy Alice. Vypravěč přitom není vševědoucí, například o manželčině nevěře se dozvídá

⁵⁵ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 166.

⁵⁶ Tamtéž, s. 432-433.

postupně, stejně tak je postupně seznamován s Kozlíkovým příběhem. Adam i jeho žena se nacházejí v narativní přítomnosti, v čase fikčního světa, jenž čtenář pociťuje jako aktuálně nastávající.⁵⁷ Narativní přítomnost je zprostředkována minulým časem a er-formou.

Adamův příběh je v primární linii popisován heterodiegetickým vypravěčem v nepřímé řeči, avšak jeho promluvy jsou pro ostatní postavy neslyšitelné.⁵⁸ Proto je fikční svět doplněn promluvami ostatních postav v přímé řeči. Přímá řeč je uvozována klasickými uvozovkami, jediné pokud jde o výslechy, jsou jednotlivé promluvy pasáže rozlišeny pomlčkami. Jedná se o netradiční grafické značení, což považujeme za příznakové. Toto značení interpretujeme jako znak, který umocňuje napětí, a výpověď ve formě výslechu užití těchto znaků graduje.

V primární rovině, v narativní přítomnosti, tentokrát vyjádřené ich-formou v přítomném čase, některé postavy promlouvají formou dopisů. Takto spolu komunikují Adam a jeho bratr Hanuš žijící v zahraničí. Alice píše dopis svému milenci Janovi a Kozlíkovy dopisy jsou adresovány jeho bývalému spoluvězni. Logicky se zde jedná o autodiegetického vypravěče promlouvajícího v ich-formě. Využití dopisů jako narativní promluvy umožňuje autorovi detailněji zpracovat psychologii postav, které jsou buď jejich pisateli, anebo jsou předmětem dopisů, tedy těmi, o kterých se v dopisech referuje.

Myšlení hlavní postavy soudce je v některých pasážích prezentováno formou jeho vnitřního monologu. Jedná se vlastně o proud myšlení, kterým Adam promlouvá ke svému bratrovi formou fiktivního dopisu, který však nepíše, pouze si monolog přehrává ve své hlavě, bez zachycení na papír. Promluva je koncipována jako přímá řeč v ich-formě bez uvozovek. Tímto způsobem je prezentováno vnitřní bilancování hlavní postavy, například: „Napadá mě, milý bratře: v čem se třeba liším od chlapa, kterého mám soudit za to, že otevřel své bytné plyn? Co když jen v tom, že jsem natolik opatrný, uvážlivý a ukázněný, že jsem plyn nikomu neotevřel? Je to jistě podstatný rozdíl: spořádaný soudce, který má ženu, postavení, děti, milenku a pohybuje se obezřetně ve své prázdnotě, a recidivista, který nemá ženu ani postavení a děti a milenku ve své prázdnotě neobezřetně zatlačí na okraj propasti.“⁵⁹

⁵⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922, s. 106.

⁵⁸ Tamtéž, s. 140-141.

⁵⁹ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 442-443.

V druhé linii vyprávění odkazující do minulosti je vypravěčem Adam. Jedná se tedy o homodiegetického vypravěče, promlouvajícího v minulém čase v ich-formě. Tato dějová a časová linie začíná Adamovým dětstvím a končí okupací vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968. Adam je hlavní postavou vyprávění, jedná se tedy o autodiegetický typ homodiegetického vypravěče, je vypravěčem a zároveň hlavní postavou.⁶⁰

V této druhé linii vyprávění kromě vypravěče vystupují další postavy, které hovoří nepřímou řečí. Některé z nich najdeme v obou rovinách vyprávění, některé pouze v jedné z linií.

Primární dějová linie a linie odkazující retrospektivně do minulosti se v románu pravidelně střídají. Retrospektivní linii příběhu uzavírá okupace vojsk Varšavské smlouvy. Linie zasazená do přítomnosti se odehrává v sedmdesátých letech, v době normalizace.

⁶⁰ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922, s. 130-131.

2. SOUDCE KNORR

Taktéž na pozadí děje titulu *Soudce Knorr* lze pozorovat oba totalitní režimy – nejdříve nacistický, následně komunistický. Systém politického zřízení hlavní postavu soudce Knorra sice ovlivňuje, ale není pro něj tak podstatný, zásadnější je jeho osobnost.

Na rozdíl od románu *Soudce z milosti* se próza *Soudce Knorr* více koncentruje na hlavního hrdinu než na politické a společenské poměry. Knorr se soustředí pouze sám na sebe, bez ohledu na panující politický systém. Jeho hlavním snahou je, aby v situacích, do kterých se dostává, neměl potíže a za své činy, případně činy ostatních, nenesl negativní následky – a to bez ohledu na vládnoucí režim. Zároveň není možné politické poměry od jeho příběhu oddělit. I zde je politické prostředí své doby důležité – tak jako je podstatné pro život každého v reálném světě. Na rozdíl od Kindla však soudce Knorr není tak explicitně dobou formován. Na pozadí děje se promítá druhá světová válka a informovaný čtenář si z kontextu odvodí další dějinné události, jako internaci obyvatel židovského původu do koncentračních táborů a jejich genocidu, případně snahu o záchranu židovských dětí Sirem Wintonem, který organizoval azyl těchto dětí ve Velké Británii. Z poválečných událostí si čtenář může vyvodit především existenci politických procesů, jejichž obětí se stal Knorrův přítel Olaf Král. Soudce Knorr je o generaci starší než soudce Kindl. Knorr prožívá dospívání před druhou světovou válkou a během osvobození je již dospělým mužem.

Petiškova próza je podstatně menšího rozsahu než Klímova. Zatímco vydání Petiškova *Soudce Knorra* z roku 1967 (v Československu vyšlo v nakladatelství Československý spisovatel) má 247 tiskových stran, Klímův *Soudce z milosti* má v exilovém vydání z roku 1986 637 stran. Je tedy zřejmé, že postavy Petiškova románu nemohly dostat tolik prostoru a děj je zákonitě kratší.

Knorrovo dětství a dospívání je zachyceno pouze okrajově. Čtenář se dozvídá o jeho potížích se šikanou, což ho spojuje s o rok starším kamarádem Olafem, ze kterého se stane přítel téměř na celý život. Oba mládenci jsou vystaveni útokům ze strany spolužáků, zejména po škole. Chlapci se seznámí rok před Olafovým odchodem na gymnaziální studium. Olaf Ivana zachrání, když je pronásledován spolužáky, a proto mladšímu Ivanovi imponuje. Olaf je starší a zasvěcuje jej do života dospělých: Ivan se s Olafem poprvé opije koňakem Olafova tatínka, spolu si prohlížejí anatomickou knihu, kde je zobrazeno nahé tělo ženy, později se společně zajímají o dívky, chodí spolu na schůzky s děvčaty, do tanečních atd. Později se již nevidají tak

často, ale kontakt neztratí nikdy a jejich vztah zůstane blízký. Děj pokračuje aktivními roky soudce Knorra a končí druhou atakou mrtvice, která protagonistu postihne v samém závěru příběhu. Knorova postava se v průběhu děje vyvíjí poměrně málo a jeho povaha je postupně odhalována.

2.1. MOTIVY

2.1.1. Soudce v totalitním systému

Také v Petiškově próze nalézáme motiv **soudce v totalitním systému**. Knorr však nehledá pravdu, neklade si etické otázky a svoje zaměstnání u soudu bere jako běžnou práci. V textu není žádná zmínka o tom, že by přemýšlel o totalitním systému, v jehož rámci rozhoduje o vině a trestu.

Ivan Knorr v próze vystupuje poprvé jako soudce při probíhajícím trestním řízení. Z textu však vůbec nevyplývá, kdo je obžalován ani z čeho je obviněn. Není patrné ani to, jestli je Knorr předsedou soudního senátu, nebo pouze přisedícím. Ivan sice proces sleduje, ale myslí přitom na milenku Helenu. To vypovídá o jeho přístupu ke svému povolání: „Helenino přelíčení. Nazval je tak, protože při něm kladl dětinské otázky osudu. Přijde-li svědek v hnědých polobotkách, řekne-li obžalovaný, že se zná s domovníkem déle než rok, když druhý votant vlevo zavře oči, když, jestliže, podmíněný osud, podmíněné tresty. Helenino přelíčení také proto, že to vyšlo. Nebude-li pršet. Okolo jedenácté se vyjasnilo, a když Knorr vyšel ze soudní budovy, svítilo slunce a v parku, proti soudu, stála Helena.“⁶¹

Petiškův soudce se pohybuje v rámci platných zákonů. Nemůže však rozhodovat svobodně a samostatně. Respektive by se mohl jako svrchovaný soudce rozhodnout svobodně a samostatně, ale o spravedlnost mu nejde tak jako o to, aby se vyhnul potížím. Musel by nést zodpovědnost za svoje rozhodnutí, a tak ustoupí, i když nesouhlasí.

Knorovi je přidělena kauza, ve které pekař ušetřil dva políčky členovi národního výboru, bývalému pekaři. Další souvislosti případu nejsou uvedeny, ani v dané situaci nejsou důležité. Důležité je uložení maximálního trestu, neboť jeden ze dvou soudců z lidu, přisedící v senátu, požaduje maximální trest pět let, tedy horní sazbu trestu. Tento muž je snaživý a přísný, navíc zde dostal moc nad druhým člověkem. Soudce Knorr za lehké ublížení na zdraví navrhuje podmíněný trest osmi

⁶¹ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 85.

měsíců. Soudce z lidu je však neoblomný: „Pět let,“ říká brýlatý soudce z lidu. „Lehké ublížení na těle.“ Knorr tluče špičkou tužky na čtvrtku papíru před sebou. Rozsypaný mák únavy. „Já jsem pro nejvyšší trest. Pořádek musí být. Hlavně to už skončujte.“ Netrpělivý sportovec. „Pět let. Projevil nenávist k našemu zřízení.“⁶² Knorr se rozhodne rezignovat, když si nestojí si za svým názorem, a z pohodlnosti ustoupí: „Když četl pekařovi rozsudek, ten člověk se ani nehnul. Stál v pozoru před svým činem, smířený se vším, jen když. „Obžalovaný, můžete se odvolat.“ „Přijímám trest.“ „Nechcete se odvolat?“ „Ne.“ Přijal těch pět let. Nevěřil ve spravedlnost. proto je přijal. „Co tomu říká prokurátor?“ Prokurátor váhal. A neodvolal se.“⁶³ Slovo soudce Knorra mělo jistě větší váhu než slovo soudce z lidu, jako předseda senátu také určoval konečný trest. Přesto raději ustoupil, aby se nedostal do potíží. Tato scéna odráží skutečnost, že v totalitním režimu ve spravedlnost nevěří téměř nikdo. V příběhu se to odráží tak, že soudce se spravedlnost nesnaží prosadit ze své pohodlnosti, odsouzený ví, že nemá cenu se odvolat, protože o spravedlnost nejde, a prokurátorovi je to vlastně jedno. Ten zaváhal, zda se odvolá, ale také on se nakonec rozhodl pro pasivitu. To představuje realitu života v totalitním režimu, kde na pravdě nezáleží, a tomu je přizpůsoben právní řád, aby bylo možné se zákony manipulovat dle potřeby.

Třetí příklad toho, jak Knorr postupuje v rámci totalitního systému jako soudce, odkazuje na případ Igora Bradny – syna Heleny Bradnové, bývalé Knorrovny milenky a Bradnovy manželky. Knorr dostane případ, kdy má Igor soudit, neboť devatenáctiletý chlapec pro peníze zavraždil senilního seniora. Když je Igor předveden před soudce, Knorr spatří jasnou podobou mezi Igorem a vlastním mladým já: „Jak se Knorr dívá na Igora Bradnu, poznává v něm svou podobu, svou mladou nohatost, své husté vyhrnuté obočí, svou poněkud ustupující bradu, svůj způsob, jakým Igor zvedá rozpačité rameno, i pohyby kůže na čele. Jeho neztracený a nalezený syn.“⁶⁴ Od té chvíle Knorr hledí na pachatele jinak, hledá pro něj omluvu, není objektivní: „Chabé pokusy najít Igorovi cestu, kudy by mohl, nějakou příležitost zkrátka. Nikdo v soudní síni netuší, že Knorr soudí Knorra, že Knorr hledá pro Knorra úlevu.“⁶⁵ Soudce se snaží zneužít svou moc ve prospěch pachatele, brzy však ztratí jistotu, že se jedná o jeho syna. Knorr uloží trest, který však není v textu uveden, a není tudíž jasné, jestli

⁶² PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.157.

⁶³ Tamtéž, s.158.

⁶⁴ Tamtéž, s.214.

⁶⁵ Tamtéž, s.215.

soudce skutečně Igorovi ulehčil. Je ovšem jasné, že do určité míry se tak stalo, i když si sám nebyl jistý, zda je pachatel skutečně jeho synem. Pokud by Knorr usiloval o spravedlivý proces, měl by se ho vzdát z osobních důvodů, což ovšem neučinil.

Knorr se nikdy nedozví, zda je Igor jeho syn. Kvůli vyjasnění situace vyhledá po letech Helenu Bradnovou, ale ta s ním o tom odmítá mluvit. Krátce na to Knorra postihne mrtvice a on už není schopen pravdu o svém domnělém otcovství zjistit.

2.1.2. Přátelství

je významný motiv, který se line celým vyprávěním. Je to přátelství mezi Ivanem Knorrem a Olafem Králem. Oba muži se přáteli již od dětských let, kdy Ivanovi bylo devět let a Olafovi o rok více.⁶⁶ Jak již bylo uvedeno výše, chlapce spojí šikana ze strany spolužáků, které musí čelit. V textu nenacházíme zmínku o tom, jak dlouho mládenci byli šikanováni, respektive kdy přestanou být jeho obětí. Z kontextu však vyplývá, že se nejedná o krátkodobý, ale o delší časový úsek. Chlapce od kamarádství neodradí ani vzájemné zklamání, kdy si oba z donucení ublíží. Jednou je agresor oba obklíčí, postaví je do vzájemného konfliktu a nedají chlapcům jinou šanci než tomu druhému ublížit. Olafa donutí sešlehat Ivana kopřivami.⁶⁷ Ivan pak není schopen ubránit Olafa před tím, aby ho útočníci zahrabali do písku.⁶⁸ Jejich přátelský vztah tyto situace nijak nenaruší, v rané dospělosti se však začnou projevovat povahové rozdíly mezi oběma mládenci a Ivan se v průběhu studií začne vymaňovat z Olafova vlivu.⁶⁹ Přáteli ale zůstávají, Knorrovými slovy je „Olaf jediný bod v tom tékavém neklidu, jediný pevný bod.“⁷⁰ Olaf kamaráda neopustí ani po Knorrově mrtvici a navštěvuje jeho sestru, která se o nemocného stará, aby jí pomohl s péčí o nehybného.⁷¹

Knorr však není pro Olafa pravým přítelem. Když vytuší, že on sám by mohl mít potíže pramenící z jejich přátelství, Olafa zradí. Vyjde totiž najevo, že Olaf má problém, a to kvůli neurčité události, která není v textu upřesněna. Olaf je však v jejím důsledku režimem pronásledován v době, kdy jsou oba ve středním věku. Vzhledem k tomu, že soudce Olafa dobře zná, obrátí se na něj úřady se žádostí, aby o něm sepsal

⁶⁶ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 9.

⁶⁷ Tamtéž, s.166.

⁶⁸ Tamtéž, s.167.

⁶⁹ Tamtéž, s. 81-82.

⁷⁰ Tamtéž, s. 79.

⁷¹ Tamtéž, s.199.

zprávu. Zpráva má pojednávat pravděpodobně o událostech během Silvestra na přelomu let 1944 a 1945, kterého se zúčastnili Král, Bradna i Knorr. Během oslavy se pravděpodobně mělo stát něco, kvůli čemu mají Bradna a Olaf potíže. Bradna je synem továrníka, což by v poválečné době mohlo stačit k jakémukoliv obvinění. Z textu však nevyplývá, proč má soudce zprávu podat, ani která instituce o hlášení žádá. Knorr se může pouze domýšlet a jeho hlavní myšlenka je, aby neměl žádné potíže. Když píše posudek na Olafa, zamýšlí se: „Copak jsem se o Silvestru nesešel s Olafem i Bradnou v továrnické vile? Nestací to snad na podezření, které zasáhne i mne?“⁷² Soudce by mohl napsat dopis, který by ukázal Olafa jako charakterního a správného muže – tak, jak to z textu vyplývá. Dostane však strach sám o sebe. Text je víc obrana sebe samého než posudek o tom druhém. Olaf přemítá, kdo za to může, kdo mohl mít zájem Olafa do něčeho namočit.⁷³ Soudce by se rád přiznal, ale nedokáže to. Olaf byl v důsledku nepravdivého posudku propuštěn ze zaměstnání. „Z právníka se stal zedník.“⁷⁴ Olaf Král se o podílu „přítele“ Knorra na zničení vlastního života nikdy nedozví.

2.1.3. Šikana

Další významný motivický prvek představuje **šikana**. Setkáváme se s ní již na začátku příběhu: „Běžel jsem. Ze školy jsem tehdy vždycky běžel. Věděl jsem, že poběží za mnou. Nesměli mě dostat. Smečka. nesměli mě dostat. Zpočátku mne jednou nebo dvakrát dostali a to bylo zlé.“⁷⁵ Takto pronásledovaní utíkali, malí Ivan a Olaf, často. Ivana zkušenost se šikanou ovlivnila, protože se naučil utíkat, utíkat před zodpovědností, před rozhodováním, před následky. Lze předpokládat, že zážitky se šikanou v dětství ovlivnily Knorrovo chování v dospělém věku.

2.1.4. Strach

Knorr zažívá strach od dětství. Nejprve kvůli šikaně, kterou zažívá. Později vyhledává ženy, které v něm svým způsobem vzbuzují strach a všechny jsou si vzájemně podobné. Vybírá si dominantní typ žen, které jím navíc pohrdají a vysmívají se mu: „Magda třetí. Ta první dala ostatním jméno. Magda druhá. Ztratila časem své pravé jméno. Na studiích v Praze. Lezlo se k ní až do nebe pátého patra. Bydlela se svou babičkou. Říkala. Nikdy jsem babičku nespátřil. Z obličeje toho děvčete si pamatuju

⁷² Tamtéž, s.168.

⁷³ Tamtéž, s.172.

⁷⁴ Tamtéž, s.201.

⁷⁵ Tamtéž, s. 19.

jenom to, co patřilo Magdě. Výsměch. Vysmívala se všemu a pohrdala vším i sebou. Jako po velkém neštěstí. Zdála se být nedosažitelná, zdála. Snad jsem v těch Magdách miloval jenom nedosažitelnost, jejich pohrdání a své pokoření.⁷⁶

Knorr má strach z Hrabínera, kolegy, který na Knorrovi vyzvídá, co soudce ví o Olafovi a o Bradnovi. Týká se to neupřesněné události, která se odehrála na Silvestra roku 1944. Soudce propadá strachu, že také on bude z něčeho obviněn. Knorra se zmocňuje strach z Hrabínera a minulosti, oba druhy strachu přitom u soudce vyvolají nejistotu. Právě kvůli těmto strachům podlehne a selže jako přítel, když napíše odsuzující zprávu o Olafovi. Strach je mocný nástroj v rukou totalitních vládců, s jehož pomocí se lidmi snáze manipuluje a lépe jsou ovládáni.

2.1.5. Lež

V textu dále nacházíme motiv **lži**. Když má Knorr sepsat udání na Olafa, přemítá: „Shánějí zprávy od kohokoliv, jen když hodně zpráv od jiných lidí, ne od tebe. Předpokládá se, že ty lžeš, ale ostatní hovoří pravdu. Ti ostatní jsou schopni lži jen ve svém případě. Předpokládá se. Cizí hodnověrná svědectví, kterými má být někdo usvědčen ze svého života. Výroky a věty z dopisů obkrouží Olafa a narýsují kolem něho pravděpodobný tvar, aniž se dotknou jeho podstaty.“⁷⁷

Knorr žije velkou část svého života ve lži. V průběhu Pražského povstání byl zavřen v bezpečí svého bytu a bojů s nacisty během osvobozování Prahy se neúčastnil. Z bytu vykročí teprve ve chvíli, kdy je situace bezpečná. Domovnice ho uvidí a předpokládá, že měl na osvobození podíl, očekávalo se to od něj, když byl mladým zdravým mužem. „Několik kroků ode mě vykládá domovnice, jak ten prapor šila. Kdy a z čeho. Pak si mne všimne a je spokojena, že jsem se zařadil. Přijmu dlažební kámen a předám, přijmu a předám. ‚Zaplať pámbu,‘ přitočí se ke mně, ‚už jsme mysleli, že jste po smrti. Vás to chytlo někde ve městě, co?‘ Přikývnu. Přikývnutím začíná lež, která mne bude doprovázet všemi dotazníky. Neboť je třeba zapsat, co člověk vykonal. Co není zapsáno, není vykonáno. Přikývnutím začíná lež. Ano. Ale myslel jsem ne.“⁷⁸ Knorr lže také o Bradnovi, když o něm Hrabíner znovu vyzvídá informace. Bradnovi se ovšem podařilo emigrovat do zahraničí, a tak Knorrovu lži nelze ověřit. Znovu lže, aby se zachránil, i když není znám důvod, proč by tak měl činit. Bojí se Hrabínera a

⁷⁶ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 70.

⁷⁷ Tamtéž, s.163.

⁷⁸ Tamtéž, s.118.

nepříjemností, který by mu mohl způsobit. Přestože není explicitně uvedeno, že by Hrabiner donášel, vyplývá to z kontextu. Když Knorr vzpomíná na Hrabinera, uvádí: „Rozhodl jsem se zapírat. Bylo to lehčí než mluvit pravdu. Stejně by z mé pravdy uhnětl svou lež. Pokusím se vyžítkovat jen zlomky pravdy.“⁷⁹

Poté, co stárnoucí soudce dostane mrtvici, stará se o něj jeho sestra. Knorr se začne uzdravovat, když je doma sám, začíná znovu opatrně chodit, trénuje mluvení. Před všemi však tají, že vnímá, rozumí a celkově se jeho stav pomalu zlepšuje. Lže všem – sestře i její dceři, se kterými bydlí, a také všem návštěvám a lidem, kteří chodí sestře pomáhat s péčí o něj. Jednou Knorra sestra spatří v momentě, kdy se ochrnutý zkouší postavit. Sestra je překvapená: „„Ivane.“ Nemůže najít slovo. „Ivane.“ Stala se chyba. Zkameněl jsem. Důvěřuje si tak málo. Za chvíli se jí bude zdát, že se v šeru zmýlila, a to, co viděla, bude pokládat za mámení. Je ze mě opět socha, nehybná. Sestra si mě prohlíží a čeká, jestli se znovu nezvednu. Tu radost jí neudělám. Nedám se vtáhnout do jejího světa, do jejích starostí. Až odtud odejdu, nesmí o tom nikdo vědět. Hodinu odchodu určím sám.“⁸⁰

2.1.6. Pasivita

Výrazným motivem je protagonistova **pasivita**. Celý život se chová tak, aby se vyhnul nepříjemnostem v osobním i pracovním životě. Nechce na sebe brát zodpovědnost. Například v květnu 1945 těsně před Pražským povstáním gestapo uvězní Helenina manžela. To je již v době, kdy Ivan a Helena mají za sebou první milostné vzplanutí. Helena se chce vyhnout zatčení a vyhledá Ivana, aby ji ukryl. Ivan Helenu ukrývá několik dnů před koncem války a milenci obnoví svůj milostný poměr. Následně vypukne Pražské povstání a Ivan se do něj chce zapojit. Helena se o Ivana bojí a sdělí mu, že vyhodila klíče do světlíku, takže Ivan nemůže odejít ze zamčeného bytu a připojit se k obráncům Prahy: „„Udělal jsi ze mě zbabělce,“ řeknu, „a je mi z toho nanic. Nejhorší je, že jsem nevyrazil dveře, jakmile jsi zahodila klíče.““⁸¹ Knorr měl možnost volby, mohl se rozhodnout pro statečnost a odvahu, ale vymluvil se na to, že nemůže ven, protože nemá klíče. Za pár dnů Ivan objeví klíč v povlaku Helenina

⁷⁹ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.161.

⁸⁰ Tamtéž, s.146.

⁸¹ Tamtéž, s.105.

polštáře,⁸² avšak ani potom nejde bojovat. Do dotazníků bude však po zbytek života vyplňovat, že se povstání aktivně účastnil.

Podobně chtěl Knorr před vypuknutím války utéct do Polska, aby mohl bojovat proti Hitlerovi, ale údajně už se tam nedostal. Helena položí otázku: „A kdybys neutíkal? Co by se stalo, kdybys neutíkal? Nedostal ses tam tak jako tak.“ Knorr odpovídá: „Není to stejné. Kdybych to tehdy nezkusil, styděl bych se sám před sebou. Člověk musí věci dělat, i když se nepovedou. Nikdo předem neví, jestli se mu povedou nebo ne. Hlavní věc je zkusit to.“⁸³ Knorr měl znovu možnost volby, neboť do odboje by mohl vstoupit i doma, avšak dá přednost nečinnosti a relativnímu bezpečí. Sám Knorr připouští, že mohl jednat jinak: „Jsem opravdu ohromně čestný chlap? Tehdy, když se mi nepodařilo utéci z protektorátu do Polska, když jsem nasedl do malého vláčku, který mne vezl nazpátek, byl jsem opravdu zklamán? Bylo třeba vykonat svou povinnost. A když to nebylo možné, bylo nutné se vrátit. Nic víc.“⁸⁴ Nejde o to, že by Knorr musel být hrdinou za každou cenu, ale o to, že není upřímný k sobě ani k ostatním.

Po mrtvici je Knorr zcela nepohyblivý a závislý na péči druhých. Jak bylo uvedeno, jeho stav se pomalu zlepšuje, ale on to důsledně tají. Vyhovuje mu pozice nezúčastněného pozorovatele, neboť dokud jsou ostatní přesvědčeni, že je nehybný, nic po něm nepožadují, nemusí do ničeho zasahovat.⁸⁵ Jedním z projevů Knorrový pasivity je i jeho neochota vzít zodpovědnost za svá rozhodnutí. Jak bylo uvedeno výše, Knorr napsal negativní posudek na jeho přítele Olafa. V důsledku tohoto jednání Olaf přišel o práci a musel se živit jako nekvalifikovaná síla na stavbě. Aby se Knorr sám před sebou nemusel cítit zahanbeně, sám sobě vysvětlí, že: „Ano, umění žít předpokládá především prostor jako každé umění. A Olaf si ten prostor zúžil. Můj dopis byl jen přirozený důsledek Olafova jednání. Je to Olafova vina, že jsem napsal takový dopis. Je to Hrabinerova a Olafova vina.“⁸⁶

2.1.7. Holokaust

Knorr se snaží co nejméně účastnit politického dění, aby nemusel snášet případné reakce. Dotýkají se ho jen tak silné události, jako je válka a holokaust. Knorrova rodina

⁸² PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.114

⁸³ Tamtéž, s.106

⁸⁴ Tamtéž, s.106

⁸⁵ Tamtéž, s. 40

⁸⁶ Tamtéž, s.176

sice není židovského původu, soudce však občas vzpomíná na Žida Finkelsteina, který byl a není. Pan Finkelstein byl živnostník a vlastnil obchod, dvě jeho dcery odjeli díky siru Wintonovi posledním vlakem do Anglie, avšak on a jeho syn zůstali v Čechách. Poté, co byl pan Finkelstein odvezen do ghetta, nastěhoval se do jeho bytu německý profesor Perner. Syn pana Finkelsteina přežije hrůzy koncentračního tábora a během povstání se vrátí do Prahy.⁸⁷

2.2. POSTAVY

2.2.1. Ivan Knorr

je protagonistou Petiškova románu a jeho prostřednictvím je fokalizován fikční svět. Příběh zachycuje Ivana od jeho devíti let do zhruba pozdního středního věku, kdy je postižen druhou mrtvicí. Čtenář se s hlavním hrdinou setkává v momentě, kdy utíká před agresivními spolužáky. Jako dítě ještě projevoval určitý zájem, když viděl nespravedlnost světa a chtěl bojovat za lepší svět. Při setkání s mladým tříprstým žebrákem se mládenec rozhodne, že bude hledat spravedlnost pro ty, na jejichž účet někdo žije. Přemítá, že žebrák se dostal do takové situace právě proto, že ho zneužil člověk, nebo se do této situace dostal kvůli vnějším vlivům, možná válce.⁸⁸ Ivan je synem z dobré rodiny, otec je školním radou, matka pravděpodobně v domácnosti.

Je starší ze dvou sourozenců, má o několik let mladší sestru, o níž nemluví jinak než jako o sestře a nemá k ní nijak blízký vztah. Blízký vztah má pouze k milence Heleně, která je vdaná, a k příteli Olafovi, kterého později zradí. Knorr dokáže mít opravdu blízký vztah pouze sám k sobě a je si toho dobře vědom. Když přemítá o lži Heleny ohledně klíčů od bytu, které nevyhodila, promlouvá sám k sobě: „Přikývnutím začíná lež. Ano. Ale myslel jsem ne. Helena se nedopustila horšího činu. Lhala jako já. Jenomže Helena lhala mně. Mně. Já jako střed a míra všeho dění.“ A o kousek dále: „Nepohyblivý střed světa. Střed světa, kterého se kroužení a obíhání těch druhých netýká. Jenom vnitřní pohyb mého příběhu, jen jeho kroužení ve mně. Ale ruší mne hlasy za opěradlem lenošky.“⁸⁹ Knorr je samotář, který není schopen udržovat blízké vztahy s ostatními. Nebo nechce mít blízké vztahy, a proto je samotářem. Do samoty před lidmi utíká na svou chatu se zahradou, utíká si odpočinout od lidí, ale i ze světa

⁸⁷ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.116.

⁸⁸ Tamtéž, s. 37.

⁸⁹ Tamtéž, s.118.

hodnocení.⁹⁰ Knorr je alibista a svoje činy, které se zcela neslučují s morálkou, případně lži, kterých se dopustí, si dokáže vysvětlit tak, aby sám před sebou zůstal nevinný. Když však po mrtvici zůstane zcela ochrnutý a přemítá nad svým životem, dochází k jisté sebereflexi: „Na to, aby byl člověk neoblomný a tvrdý, musí mít o sobě nejlepší mínění. Knorr před tou příhodou nebo před tím neštěstím měl o sobě neobvykle dobré mínění.“ Následně ironicky pokračuje: „Před tím, nežli se přihodilo, co se stalo, měl Knorr o sobě tak dobré mínění, že si mohl dovolit i přepych – mít zásady. I když byly některé zásady nedozrálé a neurčité, dovedl je obhajovat s vyzývavostí, která se radovala, jestliže narazila na odpor.“⁹¹ Sám zde tedy připouští, že se svých zásad vzdal.

Pro kontext uvádíme, že Bradnova manželka Helena a soudce spolu navázali intimní vztah po Silvestru na přelomu let 1944 a 1945, který slavili v kruhu přátel u Bradnových doma. To je příhoda, ke které se Knorr vztahuje. Do doby jejich vzájemného sblížení o sobě měl dobré mínění a mohl si dovolit mít zásady. Poté, co se sblížil s vdanou ženou a podvedl svoji tehdejší partnerku, změnil se a s ním jeho mínění o sobě.

Olaf i Helena považují Ivana za sentimentálního, během studentských let Olaf popisuje Knorra dokonce jako sentimentálního šmíraka.

Další z výrazných Knorrových vlastností je neupřímnost. Není upřímný k Olafovi, když mu nedokáže říct, že on napsal posudek, a není upřímný k sestře a dalším lidem, kteří se o něj starají v jeho nemohoucnosti. Jen nabírá síly a chystá se k odchodu, ale tají to: „Chystám se pomalu a důkladně na odchod. Všechny přípravy tajím, nikdo nesmí poznat změnu. Jednou vstanu a odejdu. Do té doby nesmí nikdo tušit, že se socha probouzí. Až se probudí, odejde.“⁹² Protagonista je však nemocný více, než si připouští. Sice se mu zlepšuje mluva, pohyb i chůze, a pečlivě se připravuje na odchod, zároveň je patrné, že pořád není v takové kondici, jak by si přál, a v jaké předpokládá, že už je. Je tedy i v této situaci neupřímný sám k sobě. Příběh končí smrtí Knorra po druhé atace mrtvice.

⁹⁰ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 28.

⁹¹ Tamtéž, s.26.

⁹² Tamtéž, s. 40.

2.2.2. Olaf Král

je o rok starší než Ivan Knorr a je jedináček. Otec je lékárník, jakožto obdivovatel Knuta Hamsuna a Augusta Strinberga dal synovi severské křestní jméno.⁹³ Olaf, stejně jako Ivan, vystuduje práva a živí se jako advokát. Na rozdíl od Ivana je Olaf veselý a zábavný, a tak tomu bylo již v jeho dětství. Knorr o něm uvažuje jako o někom, koho by nebylo špatné mít za kamaráda. Olafova povaha však v průběhu vysokoškolských studií začne Ivanovi vadit a začne se vymaňovat z jeho vlivu: „Razil sice stále nové cesty, ale já už po nich nespěchal. Uvědomoval jsem si rozdíl mezi námi a ten rozdíl už nebyl důvod k obdivu.“⁹⁴ Olaf je svobodný a zastává názor, že se lidé žení ze zoufalství. Za tímto názorem je možná skutečnost, že se Olaf živí jako rozvodový právník. Jeho postava se v podstatě nevyvíjí, proto bychom ji mohli označit dle Hodrové jako postavu-definici, stejně jako protagonistu Knorra.

2.2.3. Helena Bradnová

je Knorrovou milenkou, Bradnovou manželkou a Igorovou matkou. Je Knorrovou femme fatale, v průběhu let se spolu opakovaně schází a rozchází a s přestávkami jsou v kontaktu téměř celý život. Po Silvestru na přelomu let 1944 a 1945 Helena Knorra svede. Její manžel je z továrnické rodiny, i ona má tedy do konce války vysoké společenské postavení. Její otec je hoteliér⁹⁵ a Helena s ním na dlouhé roky přeruší styky. Vráti se k němu až po letech, když její manžel emigruje a syn spáchá vraždu. Můžeme si klást otázku, zda Helena svede Ivana jen pro zábavu, nebo také proto, že si je dobře vědoma toho, že jako právník a soudce má vysoké a vlivné postavení, které jí nebo její rodině může být v budoucnu užitečné. V průběhu času se Helena třikrát obrátí na Knorra o pomoc, ve všech případech však soudce odmítne zasáhnout. V momentě, kdy se Helenin syn Igor, který je pravděpodobně i soudcovým synem, dostane do vězení za vraždu, Helena už se na Knorra s prosbou o pomoc neobráti. U její postavy můžeme v závěru vyprávění jistý vývoj pozorovat. V důsledku těžkých životních zkoušek (emigrace manžela, syn jako vrah) se z krásné a velice sebevědomé ženy, která je zvyklá být v centru dění, stává žena bez zájmu. Nechce slyšet zprávy o Bradnovi, se kterým se Knorr potkal v Paříži. Odmítne odpovědět Knorrovi na jeho dotaz, zda je Igorovým otcem a nechce ani pomoci synovi, který je ve vězení. Stáhne

⁹³ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 54.

⁹⁴ Tamtéž, s. 82.

⁹⁵ Tamtéž, s. 90.

se do samoty penzionu, kde pracuje její otec. Chce, aby „jí dali všichni svátek.“⁹⁶ S odkazem na Kubíčka můžeme u Heleny pozorovat pohyb z centra na periferii.⁹⁷

2.2.4. Hrabiner

je Knorrův mladší kolega. Jeho křestní jméno není uvedeno, což považujeme za příznakové: soudce nemá Hrabinera rád, a proto jeho křestní jméno jako by pro něj neexistovalo. Z kontextu vyplývá, že pravděpodobně donáší na vyšší místa. Hrabiner s lidmi jedná s převahou, ale zároveň je vlídný a lidový. V jeho řeči i chování je však patrná přetvářka. Chce vypadat důležitě a být důležitý, pravděpodobně má opravdu vliv. Vypytává se na Bradnu těsně před tím, než Knorr obdrží dopis se žádostí o posudek na Krále. Jeho dotazy se však podobají výslechu, proto v Knorrovi vzbuzuje strach.⁹⁸ Zároveň však nemáme v textu doloženo, že Hrabiner udává a že může člověka zničit. Představuje typ člověka, který má jasno v každé situaci, je nesmlouvavý. Pokud by se ale situace změnila, zaujal by stejně nesmlouvavě opačný názor.⁹⁹ Zatímco Knorr je postava, která se v každé situaci snaží přežít svou pasivitou, Hrabiner aktivně usiluje o to, aby byl v každé době důležitý a měl moc nad ostatními. V prostředí totality vyniknou povahové rysy takových postav a je zde zřetelnější jak Knorrova pasivita, tak Hrabinerova aktivita.

2.2.5. Oluna

je Knorrovou neteří, dcerou jeho sestry, jedná se o mladou ženu, která pracuje v kanceláři.¹⁰⁰ Ochrnutý soudce žije v domácnosti sestry a Oluny. Oluna jí s péčí o vážně nemocného strýce téměř nepomáhá a k postiženému přistupuje, jako by vůbec neexistoval. Strýce nebere na vědomí a běžně se před ním převléká, dokonce má v jeho přítomnosti s jedním mužem milostný akt.¹⁰¹ Oluna bere život lehkovážně a podle Knorra jí chybí vzory.

⁹⁶ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.240.

⁹⁷ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922, s. 80.

⁹⁸ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s. 160-162.

⁹⁹ Tamtéž, s. 225.

¹⁰⁰ Tamtéž, s.39.

¹⁰¹ Tamtéž, s.179.

Zatímco Knorr symbolizuje odcházející generaci, Hrabiner a Oluna jsou symbolem mladé, nastupující generace, respektive reprezentují soudcův názor na mladou generaci.

2.3. VÝSTAVBA PŘÍBĚHU

Petiškova próza je rozdělena do dvou zhruba stejně rozsáhlých částí – první část nese název NE, druhá se jmenuje ANO. Toto rozdělení lze interpretovat jako rozdělení Knorrova života na dvě části – relativně klidnou část života a následující část s problémy, ve které je pronásledován a cítí se být donucen napsat nechvalný posudek. Děj je fokalizován očima Ivana Knorra a je retrospektivně sestaven z jednotlivých útržků Knorrova života. V narativní přítomnosti protagonista vystupuje v ich-formě v přítomném čase. Pokud vzpomíná na zážitky v minulosti, přemítá o sobě jako o někom jiném a používá třetí osobu jednotného čísla minulého času, kupříkladu: „Toho večera, když Knorr opět táhl květinový stolek od okna, aby jej použil jako součásti improvizovaného lůžka, zastavila ho po prvních krocích.“¹⁰² V textu však můžeme nalézt i pasáže, kde Knorr hovoří o Knorrech v plurálu, tedy o Knorrech z minulého života, kdy ještě nebyl po mrtvici nehybný.

Nehybný soudce je zcela závislý na péči své sestry a nemluví. Během dlouhých dnů formou vnitřního monologu vzpomíná na svůj život a rekapituluje jej. Jednotlivé pasáže se mu vybavují nahodile a vzpomínky se mu nevybavují chronologicky. Čtenář ze střípků skládá příběh soudcova života, který vystupuje jako pozorovatel, což mu umožňuje určitý odstup: „Teď už mi nevadí, jsem mimo, jsem pozorovatel. Dokud jsem byl uvnitř světa, vnímal jsem z Hrabinerovy řeči především to, co se mne osobně dotýkalo. Teprve teď jsem schopen posuzovat jeho řeč nezaujatě. Nemohl mne přinutit k odpovědi.“¹⁰³

2.3.1. Perspektivizace vyprávění

Pokud budeme uvažovat o perspektivizaci vyprávění, jak o ní píše Kubiček v souvislosti se strukturou vyprávěného světa,¹⁰⁴ najdeme dvě linie. První linii tvoří postava Knorra jako centrum, zatímco periferii představují všechny ostatní postavy.

¹⁰² PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.100.

¹⁰³ Tamtéž, ISBN 22-127-67. s.224.

¹⁰⁴ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922, s. 80-81.

Sám Knorr o sobě uvažuje jako o středu a míře všeho dění,¹⁰⁵ a podle toho se celý svůj život chová. Druhá linie se týká orientace v prostoru – centrum je Praha, místo, kde Knorr žije. Když utíká před lidmi, před hodnocením a před celým světem, utíká na chatu, jež představuje periferii. Stejně tak Helena utíká před nepříznivým osudem z centra, tedy z Prahy, k otci na venkov.

2.3.2. Další literární prostředky

2.3.2.1. Život jako divadelní představení

Místy soudce pohlíží na svůj život, jako by se jednalo o **divadelní představení**. Jedná se o narážku, že za studentských let působili Král i Knorr ve studentském spolku. Olaf působil jako herec a Ivan dělal nápovědu.¹⁰⁶

Olaf přijde navštívit nemocného a Knorr vnitřním monologem komentuje: „Sestra je dojata. Cítím neodolatelné lechtání v žaludku, stoupá do hrdla, svírám zuby, abych se nerozesmál. Jsem jediný divák v divadle a Olaf a sestra hrají pro mne. Nečetli však celý kus a nevědí, jestli mají hrát tragédii nebo komedii, střídají komedii a tragédii podle stránky, na které právě jsou. Jen já znám celý text.“¹⁰⁷ Je zajímavé povšimnout si, že i když je Knorr totálně závislý na ostatních, je pro něj naprosto samozřejmé, že všichni jsou tu pro něj. Knorr pokračuje: „Já jsem v hledišti a ne na prknech, co je pravda, vím já, protože jsem odešel včas z prken, která pro ně znamenají svět. A znám celý text.“¹⁰⁸

Těmito divadelními vsuvkami, které nacházíme v průběhu celého děje, je dosaženo určitého ozvláštňení ve vyprávění. Zároveň to odkazuje k tomu, že pro ochrnutého Knorra v pozici pozorovatele je okolní život pouze divadelním představením, kde on sám vystupuje jako pouhý divák.

2.3.2.2. Úryvek z básně

Zvláštní význam má úryvek z básně Oscara Wildea, kterou našel Knorr v knihovně Královy rodiny:

„...on zavraždil tu, již měl rád,

¹⁰⁵ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67.s.118.

¹⁰⁶ Tamtéž, s.119.

¹⁰⁷ Tamtéž, s.201.

¹⁰⁸ Tamtéž, s.202.

a proto musil mřít.
A každý vraždí, co má rád,
a každý jist buď tím; ti vraždí hořkým pohledem...“¹⁰⁹

Báseň Knorra odmala fascinuje a úryvek jej jako mantra provází celým životem. Část úryvku se v textu několikrát opakuje, a to v dramatických momentech děje. Například si mládenec Ivan báseň vybaví, když má pohřeb jeho milovaná teta,¹¹⁰ nebo tuto báseň recituje jako dospělý, když opilý píše posudek na Krále.¹¹¹

2.3.2.3. Prokládání časových pásem

Pro výstavbu textu je také příznačné **střídání pasáží**, ve kterých je Ivan Knorr pronásledován jako dítě a ve kterých je pronásledován jako dospělý. Střídají se pasáže, ve kterých Hrabiner zpovídá Knorra ohledně Silvestra v posledním válečném roce. Ten má z Hrabinera strach. Následující strany popisují pronásledování chlapce Ivana smečkou spolužáků. Na dalších stranách Knorr píše nepříznivý posudek na Krále a ví, že nečiní dobře. V následujícím textu scéna graduje: „Štěkot. Smečka dlouhonohých skvrnitých a tlapatých psů se žene na mě. Jejich pazoury rozvířují v běhu suchou hlínu krtin. Blíží se v červeném hliněném oblaku. Lezu před nimi do srázu, usilovně, chytám se pahýlovitých křovin, ale není to nic platné. Červená hlína se už snáší i okolo mne jako mlha. Ohaři na zvěř zahráli. Štvanice se začala. Psi jsou na dosah. Už jsou tu.“¹¹² Poslední pasáž se týká jak pronásledování malého chlapce, tak dospělého člověka, obě scény se slíjí v jednu. Střídáním těchto pasáží a jejich následným spojením je docíleno gradace děje.

2.3.2.4. Dopisy

Stejně jako v Klímově *Soudci z milosti*, také v Petiškově *Soudci Knorrovi* jsou pro výstavbu příběhu důležité **dopisy**. Jejich prostřednictvím je dokreslován děj a dopis může zastávat různé funkce:

- vrácení dopisů jako symbol konce mileneckého vztahu: Helena žádá po Ivanovi zpět milostné dopisy, které mu poslala poté, co se rozešli;

¹⁰⁹ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67. s.23.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 23.

¹¹¹ Tamtéž, s.169.

¹¹² Tamtéž, s.170.

- dopis jako symbol politické moci: Knorr dostane dopis se žádostí o vypracování posudku na přítele Olafa;
- dopis jako symbol zrady: Knorrův posudek na Olafa, který je spíše obranou pisatele než objektivní zprávou o příteli;
- dopis, který nepřichází, dopis jako symbol osamocení v emigraci. Bradna dal před lety přednost emigraci před vězením v Československu, doma však zanechal manželku a syna. Bradna marně čeká na dopis od Heleny. Knorr se dostane se zájezdem do Paříže a Bradna ho vyhledá, aby získal informace o rodině. Prosí Ivana, aby Heleně vyřídil, že čeká dopis, pokud ji Ivan v Československu potká;
- dopis jako důkaz lži: Po návratu z Paříže se Knorr rozhodne napsat Heleně dopis, aby jí zpravil o jeho schůzce s Bradnou. Dopis napsal, ale neodeslal, chce jej spálit. Dopis ale zůstane ležet na dně zásuvky, kde jej objeví Hrabiner. V té době je již soudce po mrtvici. Hrabiner se opakovaně před zájezdem do Paříže soudce ptal, zda zná Bradnu a zda ho potká v Paříži a Knorr tehdy vše popřel. Teď má Hrabiner důkaz o Knorrově lži.

2.3.2.5. Vkládání básnických pasáží

Jazykovým prostředkem, kterým je dokreslován děj, je **vkládání básnických pasáží do prozaického textu**. Vybrané pasáže jsou tak zvýrazněny a zároveň tím text získává poetický rozměr. Například Knorr tematizuje odchod: „Samé odcházení. Nejdříve odejde ráno Oluna. Pak se objeví pan Stefan, přeneše mne do lenošky u okna a také odejde. Pak odejde sestra na nákup. Tím se čas odchodů neskončí. Myslím na odchody, které mne potkaly před časem. Deset i patnáct let pozpátku. Helenin odchod ze zahrady. Neviděl jsem ji od té doby. Zpátky podél řady let. Olafův odchod z mé garsoniéry, ráno po oné měsíční noci. Také Olafa jsem od té doby neviděl a neslyšel jsem o něm. Myslím na odpoledne, kdy od nás odešla teta. Za měsíc nato zemřela. Otcův odchod a odchod matky.“¹¹³ Text je doplněný básnickou vsuvkou:

„někdo z obrazu odejde,
někdo se vrátí,
pohyby v obraze se tolikrát opakují,
ani tě nenapadne,

¹¹³ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67 s.183.

že tento okamžik je okamžik ztráty,
teprve příliš pozdě,
příliš, než aby poznání mělo cenu...“

Bez ukončení věty dále pokračuje text ve formě prózy: „ale tyto odchody mne potkaly a jsou úplně jiné než odchod, který připravuji sám sobě, to není okamžik ztráty, ale okamžik znovunabytí.“¹¹⁴

2.4. Vypravěč a typy narativních promluv

Vypravěčem je hlavní postava, soudce Knorr, a celý fikční svět je nahlížen jeho očima a čtenář se dozví pouze to, co mu Knorr sdělí. V primární rovině vyprávění, tedy v narativní přítomnosti, je vypravěč autodiegetický, je maximálně subjektivní a není vševědoucí. V retrospektivních pasážích můžeme dle Hrabala hovořit o vypravěči – svědkovi.¹¹⁵ V narativní přítomnosti vypravěč promlouvá formou vnitřního monologu. V textu záměrně není doplněno několik důležitých informací a některé události jsou popsány pouze v náznacích, chybí například informace, z čeho je obviněn Olaf Král nebo Bradna. Dále Knorr zapomněl název instituce, která po něm požaduje posudek na přítele. V textu není uvedena informace o výši trestu pro Igora a není ani jasné, zda Knorr zneužil svou pravomoc a Igorovi, svému pravděpodobnému synovi, udělil mírnější trest. Jedná se o informace, které lze považovat za důležité, ale z nějakého důvodu absentují. Vynechání nebo zamlčení těchto informací může mít více důvodů – vypravěč Knorr je po mrtvici a má problémy s pamětí. Nebo pro Knorra nejsou tyto informace důležité, což můžeme chápat jako demonstraci Knorrova nezájmu o dění mimo něj. Chybějící místa lze interpretovat také jako prostředek pro zvýraznění absurdity doby, ve které se s informacemi nakládá účelově. Například neurčitá instituce požadovala po Knorrovi posudek na Krále, ale nešlo o objektivní posudek. Šlo o to, aby ze strachu Knorr přiznal podřízení se režimu na úkor přátelství a pravdy.

Narativní přítomnost je podána v přítomném čase a vypravěč Knorr je pro ostatní postavy neslyšitelný. V linii odkazující do minulosti spolu postavy hovoří v přímé řeči a v přítomném čase. Některé pasáže vypravěč formuluje v minulém čase, jindy referuje o událostech v přítomném čase.

¹¹⁴ PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67,s.183.

¹¹⁵ KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922. s.129.

3. DOBOVÁ RECEPCE

3.1. Soudce z milosti

U románu můžeme dle jednotlivých vydání sledovat recenze ve třech liniích – recenze v samizdatu, v exilu a oficiální recenze vydané po listopadu 1989. Samizdatové vydání v Československu poprvé vyšlo v roce 1976 pod názvem *Stojí, stojí šibenička*. Toto první vydání však autor následně zásadně přepracoval, a liší se tak značně od exilového britského vydání u Alexandra Tomského, který vydal již upravené vydání v roce 1986. V roce 1991 titul vyšel již oficiálně v Československu a jednalo se o reprint britského vydání. Zaměříme se především na recenze britského vydání, z kterého vychází tato diplomová práce, a to jak na recepci v exilových časopisech, tak na oficiální porevoluční recenze.

3.1.1 Exilové recenze

3.1.1.1 Květoslav Chvatík – Obrys (Mnichov)

Chvatík píše o široce založeném generačním románu. Příběh soudce Kindla reprezentuje generaci, „která ve svém dětství poznala válku a hitlerovské koncentrační tábory, toužila po společenské spravedlnosti, uvěřila v komunismus a prožila rozchod s ním a ztroskotání nadějí šedesátých let.“ O době normalizace, do které je zasazena linie narativní přítomnosti románu, hovoří jako o době, kdy se většina přizpůsobila recidivě stalinismu. Obraz doby je dle něj podán výstižně, myšlenkové zvládnutí jejích konfliktů je dokonalé, ale individuální konflikt svědomí soudce Kindla ustupuje před silou obecných konfliktů do pozadí, jako by na něj nakonec autor ani čtenář nekladli patřičnou váhu. Chvatík tuto skutečnost připisuje faktu, že ústřední postava má silný autobiografický základ, a více než soudcem je soudobým intelektuálem.¹¹⁶

3.1.1.2 Jan Čulík – Obrys (Mnichov)

Čulík píše o morálně existenčním dilematu, kterému soudce Kindl čelí. Pod tlakem tohoto dilematu se hrdina vrací v subjektivních kapitolách do minulosti, aby se nyní

¹¹⁶ Jarní zpráva o zimní četbě / Květoslav Chvatík / In: *Obrys (Mnichov)*. Roč. 9, 1989, č. 2, červen, s. 19-21.

v situaci, kdy všechno, v co kdy věřil a zač se angažoval, je v troskách, a kdy cítí, že jeho dny jsou naplněny nicotou, pokusil odhalit kořeny svého jednání, odhalit podstatu svého já a zjistit, zda jeho život může znovu nabýt smyslu. Ukazuje se, že faktorem, který zásadně a nezměnitelně ovlivnil Kindlův osud, je jeho židovství, i když se soudce ani jeho rodina nikdy k židovskému náboženství nehlásili. Důležitým milníkem je okupace v roce 1968, kdy Adam ztratí všechny iluze. V době Pražského jara věřil v obrodný proces a snažil se prosazovat reformy, srpnová okupace a následné represe však znamenaly konec všeho. Čulík zde nachází paralelu s další prózou poválečné české literatury, která také tematizuje proces deziluze u bývalých nadšených straníků, s *Žertem* Milana Kundery. Na rozdíl od Kunderova Ludvíka však Kindl pocit nicoty překonává, když odejde od soudu.¹¹⁷

3.1.1.3. Pavel Řehoř – Zpravodaj (Wintertuhr)

Řehoř oceňuje *Soudce z milosti* jako „plnokrevný román se všemi nutnými atributy tohoto literární díla, jako jsou přesně proponovaná stavba, psychologicky věrohodné dramatis personae, napětí neutuchající ani po stovkách narůstajících stránek, hodnověrně zachycené dialogy; politický tlak všemocné partaje, který valnou měrou určuje osudy občanů, aniž je deklarován ošuntělými hesly, je však všudypřítomný.“ Uvedené vlastnosti považuje Řehoř za zřídka se vyskytující, a to v exilové i domácí soudobé próze. Protagonistovo vystřízlivění z nadšení pro komunistické ideály vypadá jako porážka, ale je naopak velkým osobním vítězstvím. Klíma dle Řehoře vystihl komplexní obraz československé „normalizace“ a tísnivé normalizační prostředí, které s sebou nesl tehdejší režim, ožilo v románu názorně a působivě.¹¹⁸

3.1.1.4 Jaroslav Dresler – Národní politika (Mnichov)

Dle Dreslera je *Soudce z milosti* solidní řemeslná práce, která zachycuje vyprávění o české převážně intelektuální společnosti. Postavy jsou dobře odpozorované, jazyk funkční a čistý, prozaik ovládá umění dialogu. Dresler recenzuje již zkrácenou verzi, přesto se však domnívá, že další zkrácení o polovinu by textu ještě prospělo. Dresler kritizuje protagonistu románu za jeho idealismus, kterého bylo dle recenzenta v tehdejší literatuře a publicistice přebytek. Adam Kindl je vyobrazen jako „ideální“

¹¹⁷ Dva romány Ivana Klímy Jan Čulík / In: *Obrys* (Mnichov). Roč. 9, 1989, č. 2, červen, s. 23-24.

¹¹⁸ ŘEHOŘ, Pavel: Sloupek Pavla Řehoře. *Zpravodaj (Wintertuhr-Obstladen)*. Roč. 20, 1987, č. 1, 23. 1., s. 30–31.

komunista, který byl po roce 1968 vyloučen ze strany. Jeho postavu Dresler přirovnává k Rudolfovi Slánskému nebo Ottovi Šlingovi a dalším bolševickým hrdlořezům, kteří byli také popisováni jako idealisté. Kvůli tomuto schématu „ideálního“ komunisty recenzent dochází k závěru, že Klímova zajímavá a řemeslně dobře udělaná práce je tendenční a umělecky a lidsky nepravdivá.¹¹⁹

3.1.2. České polistopadové recenze

3.1.2.1. Vladimír Křivánek – *Telegraf*

Vladimír Křivánek hodnotí *Soudce z milosti* jako jeden z nejambicióznějších prozaických textů Ivana Klímy. Román, prostřednictvím Kindlova osudu, jeho manželské, profesní a morální krize, zobrazuje úděl Klímovy generace. Ztvárňuje zároveň dramatické zlomy v poválečném společenském vývoji Československa v jeho lidské a morální dimenzi.

Křivánek považuje román za kompozičně propracovaný, ale poukazuje i na jeho slabiny, značně racionalistické vedení neumožňuje dle něj hlubší ponor do nitra postav. Tím autor postavám odepřel jejich iracionální, podvědomý rozměr. Můžeme zde pozorovat rozdíl v přístupu k autorské tvorbě mezi prozaikem a básníkem. I když byl Křivánek literárním vědcem, byl zároveň básníkem, a proto na něj působí Klímův způsob vyprávění, inklinující ke klasické vytříbenosti a uměleckosti stylu, až bezpříznakově. Přesto román oceňuje jako Klímovu nejlepší práci, která je nesena touhou po lidské důstojnosti a metafyzickém rozměru člověka.¹²⁰

3.1.2.2. Milan Šefl – *Český deník*

Milan Šefl v periodiku *Český deník* upozorňuje na úspěšnost románu v zahraničí a uvádí, že dílo bylo již před oficiálním porevolučním vydáním v Československu v roce 1991 přeloženo do několika cizích jazyků (angličtina, němčina, švédština). S odkazem na autobiografické rysy přirovnává román ke Škvoreckému *Miráklu* či Kohoutově románu *Kde je zakopán pes*. Akcentuje však Klímovu originalitu: „Ve srovnání s uvedenými díly je jeho román hlubokou a upřímnou osobní zpovědí, třebaže autobiografičnost je zde dovedně skryta do ústřední postavy Adama Kindla.“ Nechybí

¹¹⁹ DRESLER, Jaroslav: "Ideální" komunista?. Národní politika (Mnichov). Roč. 19, 1987, č. 2 (210), únor, s. 4.

¹²⁰ KŘIVÁNEK, Vladimír: Soudce a moc. *Telegraf*. Roč. 1, 1992, č. 61, 12. 3., s. 5.

ovšem ani kritika. Recenzent poukazuje na typizaci postav, zatímco v povídkové tvorbě jsou typizované postavy pro čtenáře poutavé a v tomto žánru tento typ funguje, nemá typizované vykreslení postav v recenzovaném románu požadovaný efekt. Některé postavy, jako například Adamova manželka Alena nebo její milenec Honza, postrádají vnitřní vývoj a stávají se tak pouhými figurkami. Šefl srovnává autorský přístup Ivana Klímy a Egona Hostovského a dochází k názoru, že Klíma by způsobem sprádkajícím příběhy a rozplétajícím osudy postav jako ryzí romanopisec pravděpodobně neobstál. Román však hodnotí jako poctivě napsaný a hlavně naplňující to, co chtěl Klíma především postihnout: nejen atmosféru, ale rovněž souvislosti a charakter doby, svůj vlastní život a potažmo i celou anatomii společnosti.¹²¹

3.1.2.3. Emil Lukeš – Tvar

Podle Lukeše próza nepředstavuje mimořádný experimentální tvar, na druhou stranu podle něj nejde ani o stylový a obsahový anachronismus. Román označuje jako postmodernistický. Prózu hodnotí v kontextu změny politického systému a nástupu demokracie v devadesátých letech. Samostatné poznání minulosti a účtování s ní bylo v devadesátých letech stále aktuální a *Soudce z milosti* mohl vést k hlubšímu pochopení etických problémů. Klíma podle Lukeše hledal způsob, jak sdělit závažnou dějinnou zkušenost své generace. Chtěl podat zprávu o době střídajících se totalitních režimů, ve kterých vůdcové slibovali zářné zítřky, ale ve skutečnosti za sebou zanechávali miliony mrtvých a trpících. Poznání této těžko sdělitelné zkušenosti střídajících se forem totalismu, který ničil svobodu, ohrožoval samu podstatu života, lidskou identitu a integritu, hodnotí jako potřebné pro svět i pro náš tehdejší populační vývoj, neboť ten se neobejde bez mravní obrody a znovunalezení lidské vznešenosti.

Lukeš pozitivně hodnotí Klímovu snahu o objektivitu a střízlivost, snahu nefalšovat dějiny, ukázat hrdiny v jejich nedostatečnosti, tedy plné klamů a sebeklamů. Autor vede čtenáře ke katarzi, kdy po nich žádá, aby v rozhodujícím okamžiku nebyli pasivní, ale aktivně se rozhodli nesvobodě vzdorovat.

Klíma podle kritika napsal velký politický román, jehož vlastní váha spočívá v obecné sociální a etické problematice. Lukeš přirovnává Klímovo dílo k *Nudě*

¹²¹ ŠEFL, Milan: Klíma v taláru. Český deník. Roč. 1, 1991, č. 27, 14. 11., s. 5.

v *Čechách* Alexandra Klimenta či *Božímu ostnu* Karola Sidona – jakkoliv jsou romány rozdílné, spojuje je téma hledání identity. Toto téma nachází recenzent i v prózách Johna Updika, Josepha Hellera, Williama Styrona či Johna Irvinga, z nichž však číší děsivá prázdnota a neschopnost lidí pochopit a porozumět si. Na takovém pozadí Klíma vychází jako relativní optimista; v duchu tradic české kultury hledá východisko a naději. Ale hlavně nás vede k tomu, co je dnes nejdůležitější: abychom se ve shonu dění kolem nás na chvíli zastavili a přemýšleli o sobě.¹²²

3.2. Soudce Knorr

Na vydání románu reagovalo několik literárních kritiků převážně prostřednictvím literárních časopisů.

3.2.1. Miroslav Petříček – Host do domu

Petříček poukazuje na protiklad Knorrovoy nehybnosti, ztvárněné jeho totálním ochrnutím a faktem, že právě on je hybatelem příběhu, jako jím bývá protagonista románu rozvíjeného chronologicky. Soustředěním epické látky do „nehybného bodu“ dosahuje román fiktivní bezzáměrnosti. To recenzent považuje za způsob epické mystifikace. Způsob, jakým Petiška důmyslně překonstruoval dějovou látku, Petříček považuje za výjimečné v české literatuře šedesátých let. Zároveň oceňuje metodickou pečlivost a technickou čistotou díla. Klade si však otázku, zda je tento postup nezbytný. Podle něj by jiný postup mohl dosáhnout téhož efektu – například epického napětí, které dosahuje střídáním a prolínáním časových rovin nebo znázorňováním momentů generačně typizovaného myšlení. Pro tyto specifikace Petříček pojmenovává prózu jako sociálně mravoličný román, z čehož vyplývá, že ani originálními postupy Petiška nepřesáhl typ románu již existujícího. Zároveň recenzent uvádí, že se autor záměrně oprostil od ilustrativnosti, vnějškového napětí, zaužívaných postupů a konvencí. Tím dosáhl chladné precizní analýzy jednoho života.¹²³

3.2.2. František Benhart – časopis *Plamen*, příloha *Devaterník*

Benhardt poukazuje na kompoziční složitost románu, což je dáno specifickou situací hlavního hrdiny a vypravěče, který je po mrtvici. To vyžaduje specifické pojetí, jež je

¹²² LUKEŠ, Jan: Otázka viny : František Kautman, Ivan Klíma, Heda Kovályová: na totéž téma. Lidové noviny. Roč. 5, 1992, č. 142, 18. 6., příl. Národní 9, č. 25, s. 2

¹²³ PETŘÍČEK, Miroslav: Román v klidu?. Host do domu. Roč. 15, 1968, č. 2, únor, s. 64–65.

hodnoceno kladně a jako funkční. Próza je dle recenzenta řemeslně napsaná, ale zbytečně překonstruovaná. Celkově je však hodnocena kladně, neboť prozrazuje vyzrálé vypravěčské umění a je přínosem analyticko-psychologickému proudu v próze šedesátých let.¹²⁴

3.2.3. Jaroslav Janů – Listy

Jaroslav Janů píše v Listech o poznávací funkci umění, kterou Petiška ve svém díle zdůrazňuje. Zároveň se má mít autor na pozoru, aby se poznání neprojevovalo jako ideologie. Petiškovi se podařilo vtělit poznání do slovesného tvaru a ze struktury díla vykrytalizoval osobitý jazykový styl. Janů přirovnává dílo k moderní próze Karla Čapka a k jeho románu *Obyčejný život*. Petiška využil Čapkova způsobu vytvoření několika latentních životů v jediném uskutečněném. Přejal však jen základní schéma a vytvořil svůj originální styl. Na rozdíl od Čapkova hrdiny však Petiškův soudce svůj obyčejný život nezvládl a neobstál v něm, což pramení i z toho, že žil v náročnější a krutější době. Janů popisuje knorrovský svět jako organický, plně autenticky prostylizovaný se smyslem pro naplněný umělecký tvar. Oceňuje přesvědčivost uměleckého tvaru.¹²⁵

3.2.4. Oldřich Rafaj – Literární noviny

Rafaj ve své recenzi poukazuje na skutečnost, že v šedesátých letech bylo pro českou prózu stále aktuální téma druhé světové války a okupace. Dny Pražského povstání přitom recenzent považuje za katalyzátor přítomného života ústřední postavy. Dále Rafaj poukazuje na přízpůsobivost autorova stylu. Autorovo literární řemeslo údajně zahrnuje celou škálu slohových a stýlotvorných prostředků, které zároveň se znalostí dobového úzu světové literatury využívá pro zachycení určité doby, v tomto případě doby válečné a poválečné. Rafaj se kromě jiného zaměřuje na Knorrova poválečná léta, představující život ve svobodě. Způsob, kterým je toto období znázorněno, kritizuje jako zbytečně spleť. Kritik také poukazuje na Petiškův popis Knorrova života v ochrnutí, po němž ztrácí vazby k dobové realitě. To jej vede k dogmatickým závěrům, vyjadřovaným filozofickými sentencemi a prázdnými obraty. V recenzi hodnotí další dvě prózy s válečnou tematikou, a to *Šest dní* Miroslava Fábery a *Závrtný poločas* Heleny Hodačové. Dochází k závěru, že tehdejší literatura,

¹²⁴ BENHART, František: Devaterník. Plamen. Roč. 10, 1968, č. 4, duben, s. 87-88.

¹²⁵ JANŮ, Jaroslav: Dvojí položení románu. Listy. Roč. 2, 1969, č. 4, 30. 1., s. 11.

zabývající se válečnou zkušeností, ještě nedosáhla bodu, který by ji posunul k hlubší reflexi této historické události.

3.2.5. Vladimír Karfík – časopis Orientace, příloha Kritický metr knih

Karfík hodnotí Petiškův autorský přístup – vytváření obrazu protagonistova charakteru metodickým odkrýváním, věrojatnou motivací jeho zdrojů, okolností, jež spoluvytvářely a také deformovaly, a tlakem lhostejnosti, která Knorra nakonec úplně odcizila jeho samému – jako autorovu přednost.¹²⁶

¹²⁶ KARFÍK, Vladimír: Kritický metr na metr knih. Orientace. Roč. 3, 1968, č. 2, s. 90.

4. ZÁVĚR

Postavu soudce v totalitním systému můžeme nejen v literatuře považovat za symbol moci, autority a morálky. Tímto způsobem můžeme nahlížet na literární postavy tak, jak je popsali Ivan Klíma a Eduard Petiška. Obě autorská pojetí rozšiřují pohled na téma, kterým se tato diplomová práce zabývá a přináší ucelenější odpověď na otázku, jak česká literatura reflektuje postavení soudce v komunistickém režimu. V totalitním režimu postava soudce působí spíše jako nástroj útlaku než jako neutrální záruka spravedlnosti. V reálném světě ale vždy záleží na konkrétním soudci, jak se zachová v konkrétní situaci. Srovnání obou próz to dokládá, protože ani v totalitním režimu člověk nepřestává mít svobodnou vůli. To znázorňuje rozdílný přístup obou hlavních hrdinů k životu i k profesi.

Romány se v mnohém shodují a v mnohém liší. Shodu předně nacházíme v povolání protagonisty obou próz. Je jím soudce, který tuto funkci vykonává v době totalitního režimu. V obou prózách se odráží doba a poměry komunistického Československa.

Dalším společným znakem je snaha obou autorů o analýzu povahy hlavního hrdiny. Děj je v obou případech fokalizován očima protagonisty. Oba hrdinové jsou vykreslení subjektivně a oba romány lze označit jako psychologické a generační. Dle Mocné můžeme zařazení Klímova románu dále rozdělit na část, která má nejbližší k psychologickému románu. Je to část odkazující do minulosti, jež není zachycena objektivně, ale prostřednictvím subjektivního prožitku, kdy nad vnějškovou deskripcí jednoznačně převládá niternost. Pásmo narativní přítomnosti je naopak koncipováno jako román společenský – převládá záznam průběhu jednotlivých událostí a snaha o objektivitu.¹²⁷

Oba protagonisté žijí a pracují v komunistickém režimu, přesto se liší doba, v které aktivně vykonávají soudcovské povolání. Jak již bylo uvedeno, soudce Knorr byl aktivním soudcem převážně v padesátých a šedesátých letech, zatímco soudce Kindl o dekádu později. V padesátých letech byly nejtěžší stalinistické represe, v šedesátých letech docházelo k postupnému uvolňování režimu, a to vyústilo v Pražské jaro a následnou invazi vojsk Varšavské smlouvy, po níž následovala normalizace. Tyto dějinné změny se však dotýkají hlavně soudce Kindla v Klímově

¹²⁷ KŘIVÁNEK, Vladimír aj. *Český dekameron: sto knih 1969–1992*. 1. vyd. Praha: Scientia, 1994. 263 s. Učebnice. ISBN 80-85827-78-6, s.123-124.

románu. V próze *Soudce Knorr* jsou historické události vykresleny pouze částečně. Přestože Petiškův hrdina v justici působil již v padesátých letech, děj téměř zcela pomíjí společenské poměry, napětí a represe této doby. V Klímově románu jsou naopak tyto události pro děj románu zásadní. Je zde kladen důraz na společenskou a politickou situaci a jejich dopad jak na řadové občany, tak na ty, kteří požívají privilegia pramenící z jejich společenského a politického postavení. Také děj prózy *Soudce Knorr* však o své době vypovídá právě tím, že politickou situaci zobrazuje jen okrajově – převážná většina lidí se snažila žít svůj každodenní život v rámci totalitního zřízení tak, aby byl jejich život komplikován co nejméně. I přes tuto snahu se velká část obyvatel dostala do střetu s režimem, i když se ničím neprovinili. Tak jako Olaf Král, který byl na základě lživého posudku zbaven svého povolání.

Největší rozdíl nacházíme v charakteru protagonisty každého románu, prostřednictvím kterého je nahlížen fikční svět obou próz. Rozdílné povahy hlavních hrdinů formují jejich pracovní i osobní život zcela rozdílně. Zatímco postava soudce Knorra se příliš nevyvíjí a jeho motivace, morální postoje a charakter jsou postupně odkrývány, u soudce Kindla pozorujeme přerod celé jeho osobnosti. Kindl je zpočátku mladý nadšený komunist, který ve stávajícím režimu spatřuje jen pozitiva, a chce se podílet na jeho formování i udržování. Jeho přesvědčení ho nejprve přivede ke studiu na vysoké škole politických věd, postupně však začíná být konfrontován s realitou. Zástupci politického totalitního zřízení neusilují o spravedlivou společnost. Ta totiž nemůže být založena na potírání svobody, občanských práv ani svobodě projevu. Kindl se snaží dlouhou dobu skloubit svoje oficiální postavení soudce s osobním čistým svědomím. Zjišťuje však, že pokud si čisté svědomí zachovat chce, musí se vzdát svého postavení, což učiní.

Soudcové Kindl i Knorr řeší stejné morální dilema – zůstat na svých místech, zastávat prestižní postavení a podílet se na zločineckém režimu, anebo odejít a čelit všem důsledkům – přijít o zaměstnání i reputaci, ale pokusit se žít v pravdě a hlavně přestat se podílet na utváření a udržování režimu. Učinit takové rozhodnutí znamená značnou osobní odvalu a vyžaduje postavit se svému strachu. Protagonisté řeší toto dilema rozdílně – Knorr zůstává pasivní a ve svém životě neusiluje o žádnou změnu. Vůbec jej nenapadne, že se nemusí chovat a uvažovat pouze tak, jak to činil dosud. Jeho pasivní přístup k životu je v závěru zobrazen úplnou tělesnou paralýzou, kdy je do poslední chvíle neupřímný a z potíží, do kterých se dostal, viní ostatní. Kindlovi se naopak podaří vzít osud do svých rukou a svému strachu se postavit. Kontrastně tak

můžeme vnímat Knorrovu totální pasivitu, ústící v tělesnou paralýzu, a Kindlovu životní aktivitu, zobrazenou vývojem hrdiny ve vyhraněnou osobu s jasným občanským postojem.

Rozdílné je také zpracování děje, což vychází z rozdílných autorských záměrů i autorských přístupů. Eduard Petiška usiloval o analýzu protagonistovy postavy, zabýval se její psychologií. Postava soudce Knorra, motivy jejího chování, její vnitřní uvažování a prožívání se ocitají v centru celé prózy. Dějinné události můžeme z textu vyčíst a jsou pro děj důležité, nicméně tvoří pouze pozadí vyprávění. Čtenář konstruuje historické pozadí z vlastní zkušenosti, případně svých znalostí historie.

Také Ivan Klíma se soustředí na postavu psychologii soudce Kindla a čtenář může sledovat její zrání a přerod. Kromě psychologické linie je však zaměřen také na linii společenskou a politickou. Klíma ve svém románu vypráví příběh své generace, která zažila nacistický i komunistický režim a v nesvobodném světě prožila značnou část svého života. Psal svůj román v době, kdy nebylo jasné, kdy komunistický režim padne, a zda vůbec padne. Zachytil represe nacistické, dobu padesátých let a politických procesů, období Pražského jara, ale i deziluzi a velké zklamání z nastupující normalizace.

Záměrem diplomové práce bylo pokusit se postihnout postavu soudce v totalitním režimu, jak se promítá v české literatuře, spadající do období totalitního režimu. Kromě tohoto původního záměru se v průběhu bádání práce rozšířila také na problematiku každodenního života řadových obyvatel v nesvobodném režimu, tedy toho, jak totalitní režim zasahoval do života obyčejných lidí. Na popisu jednotlivých motivů a postav jsme se pokusili alespoň částečně vyjádřit, jak se každodenní realita v nesvobodném systému odráží na poli fikčního světa. Chápeme, že obě prózy jsou fikcí, zároveň ale obě reagují na dobu, v které vznikly, a obě svým způsobem popisují její problémy a atmosféru.

Zaměřili jsme se také na dobovou recepci obou románů, což nám přineslo komplexnější pohled na obě díla.

Hodnocení prvního vydání románu *Soudce Knorr* z roku 1967 se soustředí na stavbu románu, na umělecký tvar či funkci umění – jsou zaměřená spíše na tematickou výstavbu než na soudobou politickou situaci. Příkládáme to době, v které dílo vyšlo, tedy rok 1967 – nejednalo se o dobu nejtvrdějších politických represí, ale stále vládl komunistický režim. Recenzenti mohli pociťovat tlak cenzury, která v té době nebyla zrušena. Román můžeme hodnotit jako psychologický, zaměřený na nitro

protagonisty. Domníváme se, že pro recenzenty bylo bezpečnější se ve svých hodnoceních zaměřit na témata zabývající se introspekci postav spíše než na témata politická či společensko-kritická.

Recenze titulu *Soudce z milosti* vychází z exilového vydání Alexandra Tomského z roku 1986. V této podobě byl román poprvé oficiálně vydán v Československu v roce 1991. Podařilo se nám dohledat recenze k exilovému i oficiálnímu vydání a máme tak možnost porovnat dobovou recepci předlistopadového a polistopadového vydání.

Z exilových recenzí je patrná tíha doby – recenzenti neví, kdy a zda vůbec režim, kvůli kterému opustili svoji zem, skončí. Komunistický režim v Československu je pro ně realitou a důvodem, proč svoji zem opustili. Recenze proto vyznívají kriticky a jsou kritičtější i k postavě Adama Kindla. To je patrné například na hodnocení Jaroslava Dreslera. Nazírá na postavu soudce Kindla jako na ideálního komunistu, přirovnává jej ke komunistickým hrdlořezům padesátých let. Pavel Řehoř se kromě jiného v recenzi zaměřuje na Klímovo vyobrazení tísnivého normalizačního prostředí. Po revoluci je na dílo pohlíženo jiným úhlem pohledu – optimismem polistopadové doby. Politická i společenská situace se zcela změnila, a román proto dostává nový rozměr. Příběh není uzavřen politickým převratem, v románu totalitní režim stále trvá, pro čtenáře polistopadového vydání však totalita skončila. Román tak popisuje minulost, ukončenou historickou etapou. Recenzenti se soustředí na otázky týkající se například účtování s režimem, odkazují k úspěchu románu v zahraničí nebo poukazují na to, že díky románu můžou čtenáři lépe poznat minulost, lépe s ní zúčtovat a poučit se pro budoucnost, na což upozorňuje ve své recenzi Emil Lukeš. Oproti exilovým předlistopadovým hodnocením je protagonista nahlížen jako osoba sice dlouho chybující a tápající, ale taková, která se nakonec dokáže rozhodnout správně. Čtenář tak může spolu s ním prožít očišťující katarzi.

Práci ukončíme citátem z románu *Soudce z milosti*, který reprezentuje to, co považujeme za zásadní poselství obou románů. Snaha o reflexi postavy soudce v totalitním systému v české literatuře totiž vyústila v pochopení, že podstatou obou próz je téma osobní svobody. Determinující je způsob, jakým protagonisté se svobodou nakládají – i když to není jednoduché, člověk může nalézt vnitřní svobodu bez ohledu na vnější okolnosti. A naopak – ani za příznivých a svobodných podmínek člověk nemusí být svobodný a schopný jednat v souladu s morálkou a čistým

svědomím. Způsob, jakým protagonisté s osobní svobodou naložili, je dovedl k opačnému konání.

„Také to už věděl, že člověk nenalezne ve světě svobodu, pokud ji nenalezne v sobě, i kdyby panovaly ty nejlepší zákony, i kdyby měl sebevětší moc o světě a o lidech rozhodovat. A nikdo ho neobdaří vznešeností, pokud se v jeho duši nezrodí, a nikdo ho nevyváže z pout, když se nesvede vyprostit z těch, jež si sám nasadil.

To snad právě dokázal, vyvázat se z pout, na něž si za léta zvykl tak, že je vnímal spíš jako potřebu, jako součást vlastní bytosti. Teď, ať už mu budoucnost přinese cokoliv, pociťoval úlevu: prvně v životě nežádal od světa ani od druhých lidí žádné zlepšení ani změnu, chtěl je pouze od sebe.“¹²⁸

¹²⁸ KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x, s. 625.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Bc. Kateřina Pellantová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta UPOL

Název diplomové práce: Literární postava soudce v totalitním komunistickém systému

Jméno vedoucího diplomové práce: doc. Mgr. Erik Gilk, Ph. D.

Počet znaků: 130 073

Počet titulů použité literatury: 36

Anotace: Předmětem diplomové práce je snaha o postihnutí postavy soudce v komunistickém režimu v české literatuře. Zároveň je tématem práce snaha o zobrazení způsobů, jakým totalitní praktiky zasahují do života řadových občanů a jak to reflektuje česká literatura. Pro dosažení odpovědí na tyto otázky jsme vybrali analýzu děl *Soudce z milosti* Ivana Klímy a *Soudce Knorra* Eduarda Petišky a jejich komparaci. Obě postavy jsou konfrontovány s totalitním režimem. Každý protagonista jedná rozdílně a každá próza poukazuje na jiné příklady zásahu do svobody občanů, což vede ke komplexnějšímu pohledu na dobu totality a jeho reflexi v české literatuře.

Klíčová slova: éra komunismu, komparace, normalizace, román, postava soudce, Soudce Knorr, Soudce z milosti, totalitní systém

Abstract: The subject of the diploma thesis is the identification of the character of a judge in the socialist era in Czech literature. At the same time, the aim of the work is to depict the ways in which totalitarian practices interfere with the lives of ordinary citizens and how Czech literature reflects this. In order to find answers to these questions, we have chosen the works *Judge on Trial* by Ivan Klíma and *Judge Knorr* by Eduard Petiška for analyses and comparison. Both characters are confronted with a totalitarian regime. Each protagonist acts differently, and each prose points out different examples of interference with the freedom of citizens, which leads to a more complex view of the era of totalitarianism and its reflection in Czech literature.

Keywords: character of a judge, communist era, comparison, Judge Knorr, Judge on Trial, normalization, novel, totalitarian system

Resumé: The subject of this thesis is to reflect the profession of a judge in the communist era in Czech literature. We ask the question what the role was of a judge in the communist era and how the character of a judge in the totalitarian system is projected in the fictional world of literature.

For this purpose, we have chosen to analyse the works *Judge on Trial* by Ivan Klíma and *Judge Knorr* by Eduard Petiška. The analysis of the chosen works is based primarily on the publication *Narratology, a structural analysis of narratives* by Petr A. Bílek, Jiří Hrabal and Tomáš Kubíček, as well as on other sources. The two works approach the character of a judge differently. The analysis of both works, their protagonists, secondary characters and motives, and their mutual comparison provides a more comprehensive view of the issue under study. Each writer wrote and published his work under different conditions, which certainly influenced their prose. Eduard Petiška was an officially published author and had to adapt his work, consciously or unconsciously, to the official criteria of the time. Ivan Klíma wrote his novel *Judge on Trial* at a time when he was no longer allowed to publish officially. He wrote the prose primarily for a foreign publisher. His novel was therefore first published abroad and in samizdat. It could only be officially published in Czechoslovakia after the Velvet Revolution, which took place in 1989. Thus, Klíma may not have fulfilled the criteria of the official literary circuit, but he too certainly wrote his novel with a foreign publisher in mind, and with a foreign audience, as well as samizdat readers, in mind.

The thesis is divided into four chapters. The first and second chapter contain an analysis of each novel, focusing on selected themes and characters. The chapters also deal with the construction of the narrative, focusing on the perspectivisation of the narrative, types of narrative speeches, and a description of the literary devices used in the construction of the work.

The third chapter deals with the contemporary reception of the two novels. The examination of contemporary reviews has provided a broader view of the reception of the work by contemporary critics of the time. The prose of *Judge Knorr* resonated in official literary journals, whereas the novel *Judge on Trial* was mainly reviewed in the Czechoslovak literary journals in exile. We have also focused on reviews of the post-revolutionary edition of *Judge on Trial*, which was not dissimilar to the London edition of 1986 on which this thesis is based.

The last chapter focuses on a comparison of the two prose works. The conclusion stresses the similarities and differences between the two novels. It points

out the differences in the characters of the two protagonists, which lead the protagonists to making different choices, thus influencing their entire lives. In the end, we consider the message of both novels – the search for personal freedom. The way in which the protagonists deal with freedom is determinant. One can find inner freedom regardless of external circumstances. And on the contrary – even under favourable and free circumstances one may not be free and able to act in accordance with morality and a clear conscience.

Zdroje:

Tištěné publikace:

Prameny:

KLÍMA, Ivan. *Soudce z milosti*. Purley: Rozmluvy, 1986. ISBN 094635233x.

PETIŠKA, Eduard. *Soudce Knorr*. Praha: Československý spisovatel, 1967. ISBN 22-127-67.

Literatura:

BÍLEK, Petr A. *Hledání jazyka interpretace: k modernímu prozaickému textu*. Teoretická knihovna. Brno: Host, 2003. ISBN 80-7294-080-5.

DOKOUPIL, Blahoslav a ZELINSKÝ, Miroslav. *Slovník českého románu 1945-1991: 150 děl poválečné české prózy*. Ostrava: Sfinga, 1992. ISBN 80-900578-9-6.

DOLEŽEL, Lubomír. *Narativní způsoby v české literatuře*. Vyd. 2. *Scholares*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2014. ISBN 9788087855133.

HODROVÁ, Daniela. *--na okraji chaosu--: poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

JANOUŠEK, Pavel a Petr ČORNEJ, ed. *Dějiny české literatury 1945-1989*. Praha: Academia, 2008. ISBN 9788020016317.

KLÍMA, Ivan. *Moje šílené století*. Praha: Academia, 2021. ISBN 9788020032096.

KOSKOVÁ, Helena. *Hledání ztracené generace*. Druhé rozšířené vydání, v H & H první. Praha: H & H, 1996. ISBN 8085787938.

KŘIVÁNEK, Vladimír aj. *Český dekameron: sto knih 1969–1992*. 1. vyd. Praha: Scientia, 1994. 263 s. Učebnice. ISBN 80-85827-78-6.

KUBÍČEK, Tomáš, Jiří HRABAL a Petr A. BÍLEK. *Naratologie: strukturální analýza vyprávění*. V Praze: Dauphin, 2013. ISBN 9788072725922.

NEWTON, K. M. *Jak interpretovat text: kritický úvod do teorie a praxe literární interpretace*. V Olomouci: Periplum, 2008. ISBN 9788086624471.

PŘIBÁŇ, Michal (ed.). *Z dějin českého myšlení o literatuře: antologie k Dějinám české literatury 1945-1990*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2005. ISBN 80-85778-48-3. s. 270-271.

Při vzniku diplomové práce byly využity zdroje výzkumné infrastruktury Česká literární bibliografie – <https://clb.ucl.cas.cz/> (kód ORJ: 90243):

BENHART, František: *Devaterník*. *Plamen*. Roč. 10, 1968, č. 4, duben, s. 86–89.

ČULÍK, Jan: Dva romány Ivana Klímy. Obrys (Mnichov). Roč. 9, 1989, č. 2, červen, s. 23–24.

DRESLER, Jaroslav: "Ideální" komunista?. Národní politika (Mnichov). Roč. 19, 1987, č. 2 (210), únor, s. 4.

Eduard Petiška, Soudce Knorr. O knihách a autorech. Roč. [14], 1967, zima, s. 17.

GOETZ-STANKIEWICZ, Marketa: Pět českých romanopisců se bere za věc světa. Acta (Scheinfeld). Roč. 1, 1987, č. 3/4, podzim/zima, s. 2–8.

CHVATÍK, Květoslav: Jarní zpráva o zimní četbě. Obrys (Mnichov). Roč. 9, 1989, č. 2, červen, s. 19–21.

I. K.: Ivan Klíma, Stojí, stojí šibenička. Svědectví (New York-Paříž). Roč. 17, 1981/1983, č. 68, [únor 1983], s. 814–817.

JANŮ, Jaroslav: Dvojí položení románu. Listy. Roč. 2, 1969, č. 4, 30. 1., s. 11.

KARFÍK, Vladimír: Kritický metr na metr knih. Orientace. Roč. 3, 1968, č. 2, s. 86–90.

KLÍMA, Ivan: Rozhovor Kavárny se spisovatelem, dramatikem Ivanem Klímou o "trojkolejně" literatuře. Kavárna A.F.F.A. [samizdat]. Roč. 3, 1989, č. 1, 1. 3., s. 8–9, 28–29.

KLÍMA, Ivan: Variace na věčné téma. Šuplík [samizdat]. Č. 3, [1986], s. [6]–[10].

KOSKOVÁ, Helena: Ivan Klíma, Soudce z milosti. Svědectví (New York-Paříž). Roč. 20, 1986/1987, č. 79, [listopad 1986], s. 656–657.

KŘIVÁNEK, Vladimír: Soudce a moc. Telegraf. Roč. 1, 1992, č. 61, 12. 3., s. 5.

LUKEŠ, Emil: Nad Klímovým Soudcem z milosti. Tvar. Roč. 3, 1992, č. 27, 2. 7., s. 4–5.

LUKEŠ, Jan: Otázka viny : František Kautman, Ivan Klíma, Heda Kovályová: na totéž téma. Lidové noviny. Roč. 5, 1992, č. 142, 18. 6., příl. Národní 9, č. 25, s. 2.

PETŘÍČEK, Miroslav: Román v klidu?. Host do domu. Roč. 15, 1968, č. 2, únor, s. 64–65.

FIALOVÁ, Alena: Někde se stala chyba. *Studia Moravica VI : Symposiana : sborník příspěvků přednesených na třetím mezioborovém sympoziu Česká kultura a umění ve 20. století věnovaném tématu Omyly a objevy v umění 20. století*. Ediční poznámku napsal Erik Gilk. Olomouc : Univerzita Palackého, 2008.

RAFAJ, Oldřich: Problémy s konvencí. *Literární noviny*. Roč. 17, 1968, č. 5, 3. 2., s. 4.

ŘEHOŘ, Pavel: Sloupek Pavla Řehoře. *Zpravodaj (Wintertuhr-Obstladen)*. Roč. 20, 1987, č. 1, 23. 1., s. 30–31.

ŠEFL, Milan: Klíma v taláru. *Český deník*. Roč. 1, 1991, č. 27, 14. 11., s. 5.

Internetové zdroje:

ČESKÉ LITERÁRNÍ CENTRUM. *Ivan Klíma*. Online. <https://www.czechlit.cz>. Dostupné z: <https://www.czechlit.cz/cz/author/ivan-klima-cz/>. [cit. 2024-04-01]

VACULÍK, Ludvík. *Předběžný anotovaný seznam edice Petlice*. Online. [Www.ludvikvaculik.cz](http://www.ludvikvaculik.cz). Dostupné z: https://www.ludvikvaculik.cz/sites/ludvikvaculik/files/data/files/seznam_petlice.pdf. [cit. 2024-04-01].

HŮLE, Daniel. *Historie potratovosti*. Online. In: . ISSN 1801-2914. Dostupné z: [https://doi.org/Demografický informační portál](https://doi.org/Demografický_informační_portál). [cit. 2024-04-24].